

SLOVENSKÁ SOCIOLOGICKÁ SPOLOČNOSŤ SAV
SEKCIA MLÁDEŽE

SLOVENSKÁ PEDAGOGICKÁ SPOLOČNOSŤ SAV
SEKCIA PEDAGOGICKEJ SOCIOLOGIE

Generačný problém ako spoločný problém generácií

Doc. PhDr. J. Suchý, CSc.,
(študijná pomôcka pre učiteľov a študentov sociológie mládeže a výchovy)

Zostavil: Prof. L. Macháček

BRATISLAVA - TRNAVA 2003

OBSAH

Úvod (L. Turčan a L. Macháček).....	3
-------------------------------------	---

Štúdie

Mládež v modernej spoločnosti. O problémoch socializácie dnešnej mládeže	7
Socialistické hodnoty v živote mladej generácie	20
Juvenilná politika a informatizácia česko-slovenskej spoločnosti	31

Prílohy

Heslo: J Suchý. In: Slovník českých filozofů, Brno 1998.....	36
J.Suchý: nekrológ. In: Sociológia 1993	38
Výberová bibliografia J. Suchého k problematike mládeže.....	39

Úvod

Pripomínať si niektoré texty J. Suchého s problematikou mládeže a mladej generácie evokuje požiadavku pripomenúť si túto osobnosť v skratke celej jeho tvorby. Problematika mládeže, mladej generácie nebola totiž jeho jedinou témou a nebola ani jeho dominantnou tematickou oblasťou. Bola iba jednou z viacerých tém, ktoré vo svojej tvorbe obsiahol a význam ktorej povýšil na jeden zo svojich záujmov. A keďže sa aj pri mládeži vyzdvihuje “jeho schopnosť vidieť veci, otázky a problémy mládeže v ich širších filozofických a politologických súvislostiach”, naznačuje sa, že jeho pôvodná profilácia čerpá z iných zdrojov.

Práve naznačená filozofická kultivácia bola jeho prvotnou profesionálnou orientáciou, filozofia bola jeho pôvodnou životnou voľbou. Už v jeho prvotných textoch, ktorých východisko tvorila problematika humanizmu (tiež téma jeho kandidátskej dizertačnej práce) sa okrem obsahových okruhov slobody, násilia, moci, poslania politiky, ideológie a pod. rozvíjajú postupy, zdôrazňujúce nielen poznávaciu a vysvetľovaciu funkciu filozofie, ale tiež jej nezastupiteľnú kritickú funkciu, ktorú v kontexte ďalších vied podielajúcich sa na našom poznaní práve filozofia plní. Pojmy a kategórie, ktoré sú základnými stavebnými kameňmi filozofického systému, sú východiskom kritickej rekonštrukcie javov okolo nás, zahŕňajúcich ich najvšeobecnejší vývinový pohyb. Zvládnutie ich dejinnej a systematickej výstavby umožňuje následne takpovediac vidieť a sledovať jednotlivé javy v súvislostiach, na základe ktorých vznikajú, čo ich “živí”, ako fungujú, prečo a za akých okolností tieto javy prestávajú existovať a zanikajú. Ovládanie tohto “umenia” sa prejavuje ako schopnosť byť nad vecami, ako schopnosť odlišovať a odfiltrovať veci nepodstatné, náhodné a profánne. Je napokon známe, ako dokážu takéto postoje znepokojovať, doslova iritovať alebo naopak nudiť tých, ktorí nechodia po týchto cestách poznania. Zároveň je však známe, že zvládnutie tohto umenia sa podobá životu v reholi, pretože si od “reholníka” nielenže žiada veľa, ale berie si vždy všetko.

Vstup na “územie” filozofie po študentských rokoch kumuloval v nárokoch aj u neho dve rôznobežné tendencie, ktoré rôznobežnými nemali vôbec byť. Tá prvá nadväzovala na intelektuálne náročné zadanie osvojiť si a zvládnuť *teóriu spoločnosti K. Marxa* s logikou jeho systému, tá druhá sa takmer súčasne spájala s hlbokým fenoménom obmedzenia a dosahu Marxovej teórie, ktorá však nebola výsledkom metodologickej skepsy práce filozofa. To treba objasniť historickými osobitosťami študijnej profilácie J. Suchého. Na začiatku jeho ašpirantského štúdia v Moskve bol v r. 1956 vyhlásený kult osobnosti J. V. Stalina, čo malo okrem obrovských ideologických dôsledkov aj dôsledky heuristické a teoretické. V ideologicko-politickej oblasti sa síce prijala výzva na boj s dogmatizmom, čím sa malo upozorniť na nekritické, povrchné a teda vulgárne okiadanie klasikov vtedajšieho marxizmu-leninizmu, teda aj K. Marxa. Tým sa spôsobovali nesmierne škody v celej spoločnosti, nielen v jej duchovnej sfére. V skutočnosti sa však aj táto výzva spojila so straníckou optikou ideologickej agendy, keď sa boj proti dogmatizmu spojil s bojom proti revizionizmu, čím sa zdôrazňovali obavy o takú analýzu príčin dogmatizmu, ktorá by revidovala základy samotnej ideológie marxizmu-leninizmu. Táto poistka však nefungovala, resp. ťažko mohla fungovať, keď sa začali hľadať príčiny stagnácie nielen v oblasti politiky a ideológie, ale aj spoločenskej teórie, ktorá výrazne čerpala z filozofie.

Obrodný proces v Československu v šesťdesiatych rokoch, do ktorého sa po skončení ašpirantúry v Moskve zapojil aj J. Suchý sériou článkov a štúdií, vymedzoval teritórium tohto ideologického i teoretického hľadania a zdôvodňovania príčin stagnácie (Poslanie politiky; Podstata násilia; Dejinnosť slobody; Filozofia a ideológia; Boj ideológií a univerzalizmus kultúry; Marxizmus a historizmus; Historizmus u Hegla a Marxa a mnohé iné). Napríklad spor o tzv. mladého a starého Marxa sa stal sporom, v ktorom sa koncentroval široký okruh otázok a problémov vtedajšej ideológie marxizmu-leninizmu a jeho teórie. Usvedčoval túto ideológiu z manipulácie s dielom mladého K. Marxa a teda z akejsi cenzúry. Na druhej strane sa tieto rané Marxove práce chápali ako prelomové pre novú filozofiu človeka a aktívne chápanie úlohy a postavenia jednotlivca v spoločnosti. Takýchto sporov ideológie a teórie prepuklo pri hľadaní ciest zo stagnácie spoločnosti a vymaňovaní sa z pút dogmatizmu veľmi veľa. Nielen pre J. Suchého sa tento proces rozpadol na dva od seba odtrhnuté celky, ktoré sú voči sebe v hlbokom rozpore - na jednej strane Marxove dielo s jeho teóriou

spoločnosti a na strane druhej, ako jeho deklarovaný výsledok, naša spoločenská skutočnosť ako jej profánny produkt. A nielen pre J. Suchého sa hľadanie bodu ich rozdielnosti, odlišnosti, netotožnosti lámalo v mieste intelektuálneho rešpektu pred Marxovým dielom, aj keď mu to nebránilo vyslovovať patričné kritické výhrady, zatiaľ čo k stavu spoločnosti i jej jednotlivým javom bol veľmi kritický bez akéhokoľvek rešpektu. Dnes vyvoláva úplné odmietanie Marxovho diela určité rozpaky. Aj keď je, prirodzene, každý veľký systém spoločenskej teórie historicky limitovaný (súčasná postmoderna už veľké teórie odmieta v princípe), ako upozorňuje P. Sztompka zavrnutím Marxovho systému sa zamieta aj jeho oslobodzujúce humanistické posolstvo. Problém je však aj hlbší aj zložitejší. (Pozri aj Sociológia 35, č. 1, 2003, s. 77-92)

Keď som sa ako prekladateľ diel I. S. Kona do slovenčiny s ním stretol v polovici osemdesiatych rokov v Bratislave, hneď na začiatku nášho rozhovoru sa ma spýtal, či poznám J. Suchého a či by som mu nepomohol pri zorganizovaní stretnutia s ním. Vysvitlo, že sú "starými" priateľmi, pričom menoval ďalšie zaujímavé osobnosti, ktoré sa podľa tvorby dali priradiť k určitému ideovému okruhu. Pre tých, ktorí práce I. S. Kona nepoznajú, pripomeniem, že ide o rozsiahle filozofické či historicko-filozofické texty, ale aj o texty, v ktorých sa pri analýze rôznych spoločenských javov využívajú okrem filozofie, histórie aj sociológia, psychológia, antropológia, literárne disciplíny, umenie a pod., pričom sa operuje s dôkladnou znalosťou aj ich zásadných iniciatív v tzv. nemarxistických vedách a filozofiách. Zároveň som u neho našiel postupy, v ktorých plne využíval poznatky týchto disciplín namiesto rôznych propagandistických floskúl, ktorými sa v ideologických konštrukciách dobovo aj u nás manipulovalo. Tým zároveň ukazoval *raison d'être* týchto disciplín, ktoré práve konkrétnymi poznatkami disponujú, čím sa takýmto ideologizujúcim hodnoteniam metodicky zásadne vyhýbal. Vznikali tak celkom iné texty, v ktorých boli tieto konštrukcie plne nahradené sociologickou, psychologickou, antropológickou atď. faktografiou. Aj u neho som našiel odvolávky na K. Marxa, boli však vecné a zmysluplné (témou na samostatné spracovanie je zrejme "daň", ktorá sa v tejto dobe odvádzala citátománii, ako ju napríklad spomenul v Poľsku A. Kowalczyk).

Toto stretnutie si pripomínam hlavne preto, aby som ním ilustroval ďalšiu črtu, ktorou sa vyznačovala tvorba J. Suchého. Je ňou nepretržité sledovanie výsledkov pojmovej a kategoriálnej výbavy tých nemarxistických disciplín, s ktorými pracuje I. S. Kon. Práve táto jeho výbava nebola ohraničená iba na terén marxizmu a jeho propagandistického chápania. Hranicou tohto chápania, ako aj kritického osvojenia Marxovho diela bola jeho diferenciacia od prevažujúceho dobového ideologicko-propagandistického vnímania marxizmu. Usmerňujúcou skúsenosťou z celého tohto obdobia bola u J. Suchého postupná rezignácia na pojmové exkurzy o skutočnosti (v rozumení vnímané ako prázdna ideológia) s príklonom k práci s empiricky podloženými zisteniami. Využil to hneď v prvej práci o spôsobe života (v spoluautorstve s F. Hronským), keď pod stálym tlakom odišiel v polovici sedemdesiatych rokov s FFUK na pracovisko, ktoré disponovalo rozsiahlymi empirickými údajmi s možnosťou ich syntézy s údajmi z ďalších výskumov a expertíz. Táto orientácia mala hlbšie teoretické predpoklady a aj dozrievala, prirodzene, dlhšiu dobu, pričom je tu možné spomenúť si práve na postupy práce I. S. Kona. Súvisí so závermi J. Suchého o relatívnosti kategórií spoločenského poznania, ktoré sa vývinom menia a každá tendencia k ich petrifikácii - politickej, ideologickej a pod. - ústi do dogmatizmu, stagnácie, teoretickej sterilnosti, úpadku. "Ak sú reálne sociálne javy historicky relatívne, je nevyhnutné, aby boli relatívne i poznávacie kategórie, pomocou ktorých sa zmocňujeme ich zmyslu... Keďže sa v reálnom historickom procese obsah kategórií spoločenského poznania mení, treba k nim pristupovať historicky a empiricky skúmať ich dejinné zmeny" napísal v predslove k práci V. F. Asmusa Marx a buržoázny historizmus.

Sedemdesiate roky, kumulujúce u J. Suchého rozmanité vonkajšie vplyvy cez osobnostnú prizmu ich znášaní a prežívania, znamenajú v jeho tradičnej filozofickej orientácii na problematiku človeka a spoločnosti príklon k ich sociologizácii. Tieto vplyvy sa lámu v zložitom spektre pôsobení, ale transformácia problematiky filozofie človeka do jeho vývojových fáz (mládež, mladá generácia) alebo "gender" štúdií (muži - ženy) mu spolu s teóriami v sociológii vytvárajú nový priestor pre realizáciu nadobudnutých kapacít informácií, poznatkov, postupov a metód. Nimi sa napokon odrazil aj k záverečnej iniciatíve svojej tvorby, k prognostickým prácam.

Problematika mládeže, mladej generácie tvorí určitý samostatný celok v jeho profilácii. Aj na tomto výbere troch jeho štúdií, ktorý pripravil L. Macháček, kolega a spolupracovník J. Suchého v oblasti sociológie mládeže, možno ilustrovať jeho orientovanosť v riešeníach problémov mládeže vo vyspelých západných krajinách (viď najmä prvú štúdiu) alebo výsledok pojmovej a kategoriálnej práce s témou (viď druhú štúdiu výberu). Napokon tretia štúdia reprezentuje jeho schopnosť zakomponovať europeizáciu a informatizáciu práce s mládežou do konceptuálnej výbavy sociológie mládeže.

Pochopiteľne výber sleduje prístup J. Suchého k problematike mládeže v rozličných historických obdobiach, aby študent filozofie, sociológie, politológie, psychológie a pedagogiky mal príležitosť pochopiť nielen dobu a jej ducha, ale aj schopnosť vedca vyrovnat' s jej obmedzeniami.

Heuristicky je dodnes veľmi vplyvná najmä štúdia o mládeži v modernej spoločnosti, ktorá diferencuje procesy socializácie, individualizácie a personalizácie. Ukazuje zároveň, že teoretická zložka spoločenských problémov sa bez inovácie pojmových a kategoriálnych obsahov stáva sterilnou a ustrnie. Sám si spomínam na mnohé jalové upozorňovania pri používaní pojmu individualizácia, ktoré som mal akceptovať.

J. Suchý v závere svojej úvahy o hodnotách a hodnotových orientáciách mladých ľudí písanej koncom roka 1988 a publikovanej na jar 1989 zdôrazňuje myšlienku, že reálna štruktúra rozvoja životných potrieb súčasnej mladej generácie (ktorá sa na prelome tisícročí už objaví ako zrelá a dospelá generácia) bude motivovať jej životné úsilie novými syntetickými sociokultúrnymi hodnotami, ktoré prekročia antinómie a alternatívy platných hodnotových orientácií, posunú hodnotovú pozíciu ľudskej osobnosti z polohy "mať" do polohy "byť a dať", oslabia nacionálne ladenie ľudskej psychiky v prospech internacionálneho a všeludského a rozšíria životnú perspektívu človeka z regionálnych štátno-teritoriálnych dimenzií na globálne všeludské chápanie cieľov, úloh a zmyslu jeho života.

Tieto dôvody ho viedli a dá sa povedať k "optimistickému" pohľadu na schopnosť mladej generácie úspešne zvládnuť problémy, ktoré jej zanechali predchádzajúce generácie ako jej sociokultúrne dedičstvo.

O niekoľko rokov mohol vo svojom vystúpení na medzinárodnom sympóziu (MaS 1991, č. 3) venovanom rodiacej sa štátnej mládežníckej politike na Slovensku pripomenúť analógiu revolúcie mládeže v Československu roku 1989 s revoltou mladej generácie z roku 1968.

V nadväznosti na problematiku vajatania Slovenska k demokratickému politickému systému zdôraznil znovu, že mládež patrí k spoločnosti ako systému ľudského súžitia, v ktorom sa mladí ľudia stávajú trpným objektom jeho systémových potrieb vždy, keď sa nezáúčastňujú na ich politickej kontrole ako aktívne politické subjekty - občania demokratického právneho štátu. J. Suchý vtedy naznačil, že mládež o tom presvedča rozpor medzi jej zásluhami o revolúciu a jej sociálno-ekonomickým postavením v procese prechodu na trhový ekonomiku, v ktorom sa študujúca mládež a učni stali prvou obeťou nezamestnanosti.

Až neskoršie si mnohí všimli jeho prezieravosť, ktorá mu už na začiatku týchto komplikovaných transformácií a modernizácií umožnila pripomenúť, že ekonomické príčiny nezamestnanosti v ČSFR prekryli dočasne veľký civilizačný prínos transformácie v premene industriálnej spoločnosti na informačnú, založenú na počítačmi integrovanej výrobe (CIM) a komplexnej aplikácii umelej inteligencie a informácií v organizácii a riadení spoločenského života.

Myšlienka J. Suchého, že informatizácia sa vzniesla nad terajšou mladou generáciou nielen ako hrozba jej spoločenskému uplatneniu, ale vynorila sa pred mladými ľuďmi aj ako výzva ich úsiliu o vyššie vzdelanie, väčšiu kultúrnosť a sociokultúrnu činnosť v praktickom ekonomickom a politickom živote, bola citovaná neskoršie na viacerých miestach.

Jeho posolstvo mládeži, mladej generácii, novým politickým elitám a budúcim výskumníkom je však obsiahnuté v závere jeho štúdie z roku 1968, ktorú publikovala ročenka Sociológia mládeže 69. Tento rozsiahly citát je aj zhrnutím jeho životnej filozofie a metodológie vedeckého výskumu, ktorú dokázal uplatňovať vo všetkých etapách svojho profesného života.

"I keď sa o pokroku spoločnosti rozhoduje predovšetkým v dialektike jej podstatných imanentných procesov, predsa vstup mládeže do spoločenského života predstavuje významný akceleračný moment jej celkového vývinu.

Už len to, že sa mladé generácie začleňujú do spoločnosti v podobe ucelených generačných vln, zjednotených spoločným vzdelaním, psychológiou, morálkou, spôsobom života i životnou skúsenosťou, prekračujúcimi zásluhou rastúcej cieľavedomosti výchovných vplyvov čoraz viacej úroveň predchádzajúcich generácií, má ďalekosiahly vplyv na rozvoj daných štruktúr, mechanizmov a hodnôt spoločnosti.

Konflikt generácií má v tomto zmysle nielen subjektívne, ale aj objektívne dimenzie, lebo sa stáva jedným z vplyvných protirečení urýchľujúcich vývin spoločnosti.

Práve socializácia mládeže je jedným z takých aspektov tohto konfliktu, ktorý potvrdzuje, že jeho racionálne riešenie je nielen možné, ale že je to spoločný záujem všetkých generácií.”

Čítanie textov J. Suchého nie je jednoduché ani ľahké. Niekedy sa zdajú abstraktné, inokedy príliš teoretické či vôbec ťažké. Spomínam si, ako sme boli ako adepti filozofie nabádaní k sústavnému štúdiu pravých filozofických textov Kanta, Hegla a pod. A až po opakovanom čítaní sme začali Heglovi rozumieť a napokon sme sa nemohli dlhú dobu zbaviť vo vyjadrovaní pojmov či postupov, ktoré sme u Hegla pochopili a zvládli. Cesty chápania mali vždy veľa zákrut.

Ludovít Turčan a Ladislav Macháček

Štúdie

Mládež v modernej spoločnosti

O problémoch socializácie dnešnej mládeže¹

Juraj Suchý

1. Nie sú mladí ako mladí

Úvahy, v ktorých dnes v čoraz nezvyčajnejších súvislostiach zisťujeme, že nie sú mladí ako mladí, majú svojho spoločného menovateľa v tom, že dnešní mladí ľudia ozaj nie sú mladými v starom zmysle slova. Na rozdiel od tradičných mladých generácií, ktorými sa v minulosti mechanicky obnovoval a rozrastal ľudský organizmus spoločnosti, dnešné generácie sú m l á d e ž o u.

Teoretické vedomie spoločenských vied vkladá dnes do výrazu hovorovej reči osobitný zmysel, aby jeho prostredníctvom vyjadriť kvalitatívne novú skúsenosť s mladými ľuďmi v dnešnej spoločnosti, s ich dospieváním, miestom aj poslaním v jej zložitom sociálnom systéme. V spoločnosti našich dní predstavujú mladé generácie čoraz početnejšiu, intersubjektívne pospájanejšiu, ale súčasne aj stále diferencovanejšiu a rôznorodejšiu sociálnu nadskupinu mladých ľudí. Rastúca zložitosť vzťahov mládeže k spoločnosti dospelých, ktorá je súbežná s rastúcou zložitou vzťahov vnútri samotnej mládeže, vyúsťuje dnes do množstva rozporov a konfliktov sľubujúcich - pokiaľ ich spoločnosť v dohľadnom čase nebude rýchlo a obozretne riešiť - prerásť do akejsi alternatívy triedneho boja. Ernst Fischer ma pravdu, keď tvrdí, že konflikty medzi starými a mladými, otcami a synmi jestvovali od nepamäti, nie však ako boj generácií. Iba generáciám, ktoré prišli po roku 1945, pripadla neradostná úloha, uviesť tento boj do života a povedomia spoločnosti ako novodobú formu generačnej realizácie a sebauplatnenia mladých.

Sprievodné javy tohto boja nachádzame na každom kroku v utajených podobách existenčných ťažkostí, aj v celkom otvorených prejavoch sociálnej vzbury mládeže proti spoločnosti, ktorá sa vinou starých mení na mladým *ľuďom* odcudzenú starú spoločnosť. Napriek tomu, že dnešná mládež nereprodukuje jednoducho sociálnu štruktúru spoločnosti dospelých a zdalo by sa teda, že má všetky dôvody ostať ľahostajnou k jej triednym a sociálnym protirečeniam, predsa hľadá - aspoň v prípade svojej najvyspelejšej časti ľavicového vysokoškolského študentstva - súvislosti medzi generačnými záujmami mládeže a medzi progresívnymi potrebami celospoločenskej obnovy ustrnutých pomerov, a to nie iba v kapitalistickom svete. Predstavitelia študentskej "novej lavice" nepodliehajú preto klamným generalizáciám, ktoré plodí generačný konflikt na každom kroku a zdôrazňujú sprostredkovanosť generačnej diskontinuity v dnešných časoch panujúcimi sociálnymi pomermi, ktoré nesú hlavnú zodpovednosť za to, že sa táto diskontinuita vyostruje do generačného boja. Pokiaľ sa teda ľavicoví študenti zapájajú do medzinárodného revolučného hnutia ako jeho nová zložka či generačná smena, nie je to iba prejav ich snahy nájsť vplyvných spojencov pri presadzovaní vlastných záujmov, ale predovšetkým dôsledok ich pochopenia súvislostí inovačnej podstaty týchto záujmov so záujmami všetkých progresívnych spoločenských síl bez ohľadu na ich generačné zaradenie. Študenti tým nahradili "... ideológiu, ktorá viac ako racionalizácii moci slúžila jej permanentnému zastieraniu, teóriou vychádzajúcou z "kritéria praxe" (Lenin), takou teóriou, v ktorej sa svet už nejaví ako pevne daná, sama so sebou identická skutočnosť, ale ako celok v nej obsiahnutých možnostiach. Tým, že sa prikláňa k tejto teórii premeniteľného sveta a k požiadavkám kolektívnej revolučnej praxe, nová avantgarda sa vymaňuje z individualizácie a stagnácie, ku ktorým ju odsudzovala individualistická filozofia predchádzajúcej generácie."¹

---

¹ Tretia časť tejto state vznikla v autorskej spolupráci s Ladislavom Macháčkom.

Sociálne napätie vznikajúce v modernej spoločnosti medzi dospelými a mládežou, ako vidno, je príliš zložitým sociálnym javom, aby o ňom bolo možné vyslovovať ľahko dosiahnuteľné jednoznačné súdy. Toto napätie bezpochyby prehlbuje generačnú polarizáciu spoločnosti, ale konkrétne formy, v ktorých sa prejavuje, utvárajú na druhej strane mocné podnety na zamyslenie nad príbuznosťou generačných cieľov mládeže a emancipačných cieľov progresívnych síl spoločnosti dospelých, relativizujúcou polaritu generácií vedomím intergeneračnej solidarity všetkých progresívne orientovaných členov spoločnosti. Pevným základom tohto vedomia je skutočnosť, že radikálne riešenie generačnej diskontinuity v ľudskej spoločnosti je vôbec mysliteľné len v súvislosti s radikálnou sociálnou renováciou a historickým pokrokom spoločnosti.

Napriek tomu, že toto všetko je vážnym dôvodom konštruktívne posudzovať a projektovať generačné súvislosti medzi dospelými a mládežou, uvažuje sa dnes o týchto súvislostiach poväčšine iba ako o „probléme mládeže“, pričom samotná „mládež“ sa všeobecne zaznamenáva ako osobitný fenomén modernej spoločnosti skôr z negatívnych ako pozitívnych pohľadov, čo, bohužiaľ, neostáva bez dôsledkov pre závery, ku ktorým sa pri tom spravidla dochádza.

„Mládež“ však v nijakom prípade nie je sociálny fenomén, o ktorom by bolo možné vynášať hodnotiace súdy na základe verejnej mienky bez hlbšej teoretickej analýzy. Veď vďaka svojej mnohoznačnosti a dynamickej menlivosti pripravuje poznaniu prvé úskalia už pri púhom pokuse o pojmové vymedzenie svojho významu. Ťažkosť s definíciou „mládeže“ vzbudzuje dojem, ako keby bolo jej teoretické opísanie tým komplikovanejšie, čím názornejšia je očividnosť biologických, psychologických a sociálnych zmien, ktoré odlišujú dnešnú mládež od mladých generácií minulých čias. Jednotlivé pokusy o vymedzenie „mládeže“ sa preto zhodujú skôr v jednotlivých zisteniach ako v zovšeobecňujúcich záveroch.

Ťažko poprieť, že mládež je predovšetkým pojmom temporálnej rozvrhnutosti človeka v spoločnosti a že teda ňou treba v prvom rade rozumieť určitú vekovú a generačnú množinu ľudského rodu. Mládežou rozumieme takú množinu ľudských individuí, jedinci ktorej prežívajú mladosť. Mladosť je však konštantnou veličinou len vo vzťahu k historickému typu ľudskej existencie, zatiaľ čo vo vzťahu k jednotlivému človeku sa mení. Človek v priebehu svojho života prechádza niekoľkými vývinovými fázami - detstvom, mladosťou, zrelosťou a starobou - a spolu s ním prechádzajú týmito fázami aj všetci jeho vrstovníci. Existenčná súvislosť vrstovníkov v určitom historicko-sociálnom kontinuu je základom generačnej súvislosti. Rozličné generácie mladých ľudí prežívajú veľmi odlišné osudy a ráz ich vzájomných súvislostí podľa toho kolíše od menšej zomknutosti k väčšej, od slabšieho vedomia generačnej osobitosti k silnejšiemu, od voľnejších organizačných pút k užším. Osud jednej alebo niekoľkých blízkych generácií býva však v mnohom príbuzný, a to je dôvod, prečo hovoríme o generáciách aj v sociálnom zmysle slova ako napríklad v prípade po sebe nasledujúcich generácií spájaných spoločnou generačnou skúsenosťou alebo zhodnou sociálnohistorickou funkciou. Nehovoríme predsa iba o starších a mladších generáciách, ale aj o generácii „otcov“ a „synov“, „predvojnovéj“ a „povojnovéj“ generácii, „romantickej“, „realistickej“ či „expresionistickej“ generácii, „sklamanej“, „stratenej“, „rozhorčenej“ či „búriacej sa“ generácii a podobne. Pojem generácie nemá teda iba demografickú platnosť, ale uplatňuje sa aj v kultúrohistorických, sociálnych, morálno-hodnotových a iných súvislostiach.

Napriek tejto mnohoznačnosti pojmu „generácia“ nemožno jeho prostredníctvom vystihnúť všetku aktuálnu mnohoznačnosť dnešnej mládeže. Táto mládež sa líši od predošlých mladých generácií predovšetkým tým, že nie je iba vekovou a generačnou množinou, ktorú možno vyčerpávajúco poznať pomocou biologických, psychologických či demografických referenčných sústav, ale že je tiež špecifickým sociálnym fenoménom, ktorý si žiada komplexný a heuristicky otvorený prístup k svojej mnohoznačnej dynamickej skutočnosti. Hoci nemožno podceňovať závažné psychosomatické zmeny, odlišujúce dnešných mladých ľudí od predchádzajúcich mladých generácií, stoja v popredí ich rozdielnosti predovšetkým sociálno-kultúrne zmeny v ich povahe, súvisiace s celkovou akceleráciou reprodukčných procesov v spoločnosti, jej vyššou racionalitou, vzostupom jej civilizačnej aj kultúrnej úrovne, vzdelanostných nárokov, aj väčšou zložitosťou jej štruktúry a komunikačných väzieb. Dnešné mladé generácie vybočujú z mnohých doterajších zvyklostí práve preto, že rastúca komplikovanosť a integrovanosť sociálnych vzťahov v dnešnej spoločnosti

uzatvára pred nimi spoločnosť ako kompaktný, nezrozumiteľný a od ich vôle nezávislý celok, do ktorého sa možno začleniť len so značnou dávkou rezignácie na vlastnú individualitu.

Mladé generácie sa tak dnes ocitajú pred hrozbou, pred ktorou v minulosti mladí ľudia nestáli či už preto, že ich individuálne sebauvedomenie nebolo natoľko vyhranené ako dnes, alebo preto, že systém spoločenských vzťahov nebol taký zložitý a nasýtený, ako je v súčasnosti. Nech už mladí ľudia volia akékoľvek východisko z tejto situácie, nech už sa zdráhajú vstúpiť do spoločnosti a prijať roly, ktoré im predpisuje a predlžujú tak umelo svoju existenciu na jej okraji, alebo do nej vstupujú s odhodlaním nedať zo svojho "ja" viacej ako bezpodmienečne treba, robia tak zavše so silnými pocitmi generačnej solidarity a s intenzívnymi intergeneračnými vzťahmi, pretvárajúcimi ich generácie horizontálne aj vertikálne na početné vekové sociálne skupiny. Dnešná mládež teda nie je iba generáciou či generačným zoskupením v starom zmysle slova, ale osobitnou sociálno-vekovou skupinou, či - lepšie povedané - skupinou takýchto skupín, ktorá na báze vekovej spolupatričnosti utvára bohatú nadstavbu najrozličnejších sociálnych vzťahov, rozrastajúcich sa dnes takmer až do rozmerov juvenilnej "tieňovej spoločnosti".

Táto okolnosť neznižuje, ale zvyšuje dôležitosť presného vekového vymedzenia mládeže, ktoré má d'alekosiahly význam pre exaktné skúmanie dynamiky sociálnych procesov, približujúcich mládež k hraniciam dospelosti. Zdá sa, že možno súhlasiť so stanoviskom, že detstvo sa u nás končí prekonaním puberty, približne v 13. až 15. roku a že proces dospievania pokračuje v dvoch vekových pásmach rozlíšených hľadiskami psycho-fyzickej zrelosti, 23. až 25. rok, kedy by sa malo dospievanie zavrieť dosiahnutím hranice sociálno-kultúrnej dospelosti.

Ak je spodná hranica dospievania viac-menej určitá, lebo je relatívne pevne daná psycho-fyzickými faktormi, a preto i exaktné zistiteľná, je jeho horná hranica - predovšetkým sociálne - veľmi pohyblivá a jej exaktné určenie robí značné ťažkosti. Mládež preto sotva možno pokladať za celkom homogénnu skupinu, a to tým skôr, že viac ako čisto vekové či formálne generačné zhody spájajú dnes mladých ľudí do súvislého celku ich vzájomné sociálne styky, prekračujúce nezriedka vekové hranice mladosti smerom nadol aj nahor, blízkosť ich životných potrieb, záujmov a cieľov, vôľové aj citové afinity, príbuznosť vzdelania, spoločenstvo juvenilnej subkultúry aj zhoda generačných programov.

Vo všetkej stručnosti teda možno "mládež" definovať ako osobitný sociálny fenomén našich čias, ktorý je produktom špecifických podmienok, v akých dospievajú mladí ľudia v modernej industriálnej spoločnosti - vzhľadom na typologické rozdiely jej sociálno-politických foriem - a ktoré zásadným spôsobom modifikujú doterajší priebeh dospievania a dosahovania dospelosti. Pritom však aj dnešnú mládež možno naďalej definovať všetkými všeobecnými znakmi svojho vekového stupňa, tým, že sa nezúčastňuje celkom rovnocenne na produktívnych procesoch spoločnosti, že sa v diferencovanej miere pripravuje na túto účasť nadobúdaním vzdelania a výchovou, že je hospodársky nesamostatná či nie celkom samostatná a že neparticipuje plne na životných, a najmä regulatívnych procesoch spoločnosti. Oproti minulosti predstavuje však vo vzťahu k spoločnosti sociálne oveľa štruktúrovanejší celok, utvárajúci na jej okraji vlastné sociálne väzby, štruktúry a inštitúcie. "Mládež" je svojráznym a svojbytným komplexom sociálno-vekových skupín, ktorý v mnohom konkuruje spoločnosti dospelých a ktorý ju ako celok konfrontuje so svojimi vlastnými potrebami a cieľmi.

Ako jeden z najfrekvencovanejších pojmov našich čias je "mládež" pojmom s vyhranene sociálnou relevanciou, čím sa prisudzuje najmä sociológii kľúčová úloha pri riešení problémov, ktorým za svoju frekvencovanosť vďačí. Nie je však iba pojmom sociológie, lebo niet takmer spoločenskej vedy, ktorú by mládež neznepokojovala niektorým z početných aspektov svojej problémovosti. V potrebe syntetizujúcej konfrontácie rôznorodých problémov, ktoré dnes mládež nastoľuje, a integrácie ešte rôznorodejších riešení týchto problémov jednotlivými spoločenskými vedami nachádza príležitosť uplatniť sa aj filozofia, a to najmä v súvislosti s fundamentálnymi otázkami generačného obnovenia ľudstva, nebezpečenstvom protirečení, do ktorých v súčasnosti prerastajú generačné spory, a tiež v súvislosti s možnosťami pokroku, ktoré prináša mládež ako revitalizačný prvok spoločnosti.

2. Spoločnosť a mládež

Premena generácií mladých ľudí na čoraz súrodejšiu, solidárnejšiu a kultúrne aj organizačne zjednotenejšiu sociálno-vekovú nadskupinu iba umocňuje významnosť úloh, ktoré im pripadajú v živote spoločenského systému vo všeobecnosti. Záujem spoločnosti o mládež, odhliadnuc od prirodzených, ale súkromných pút, spájajúcich jednotlivých dospelých členov spoločnosti s jednotlivými mladými ľuďmi ako rodičov s deťmi, je daný predovšetkým dvoma základnými skutočnosťami.

Prvá z nich súvisí s tým, že mládež predstavuje z hľadiska spoločnosti potenciálneho nositeľa jej budúcnosti, a teda aj záruku pokračovania, oživenia a zachovania spoločnosti. V súvislosti s tým treba posudzovať aj druhú skutočnosť, účasť mládeže na závažných sociálnych funkciách, nech už jej v nich pripadá úloha subjektu či iba objektu spoločenského konania. Z povahy mládeže ako sociálnej skupiny pripravujúcej sa na vstup do spoločnosti dospelých vyplýva, že práve toto "iba" uvádza podstatnejšiu sociálnu funkciu mládeže, funkciu, v ktorej sa mládež stáva predmetom čoraz obširnejšej a mnohostrannejšej spoločenskej aktivity dospelých, zatiaľ čo subjektívne sociálne funkcie mládeže ustupujú vo vyspelých spoločnostiach - napríklad aj v porovnávaní s raným kapitalizmom - stále viac do úzadia. Táto skutočnosť nemá morálne, ale utilitárne opodstatnenie a netreba ju preto prijímať bez rozlišovania. Súvisí s tým, že nároky, ktoré kladie vyspelý spoločenský systém na svojich nositeľov, sú dnes také vysoké, že je v záujme tohto systému samotného zabezpečiť podmienky na všestrannú prípravu nositeľov spoločenských funkcií.

Vekový faktor nemá teda v ľudskom živote iba individuálnu, ale aj sociálnu závažnosť. Nie je závažný len pre jedinca, ktorý dospieva a starne, ale aj pre spoločnosť, v ktorej ľudský život prebieha ako jeden z individuálnych momentov jej sociálnej totality. Veková dispozícia členov spoločnosti je napríklad jedným z konštitutívnych faktorov jej štruktúry a rozvíjania jej životných procesov, lebo od nej závisí, kedy a koľko členov spoločnosti bude v produktívnom veku a kedy a koľko z nich bude schopných zaujať pozície a prevziať roly, ktoré kladú vyhranené vekové nároky. Historické zmeny vo fylogenetickom a individuálne rozdiely v ontogenetickom vývine človeka, pravda, spôsobujú, že určité spoločenské funkcie nemôžeme spájať priamo s určitými rokmi ľudského veku, ale len s vekovými úsekmi, ktoré majú pre spoločenské uplatnenie indivíduí typickú platnosť. Priebeh individuálneho ľudského života sa tak stáva sociálne relevantným - ako následnosť detstva, mladosti, zrelosti a staroby.

Dosiahnutie zrelosti nadobúda v typologickej perspektíve osobitnú dôležitosť vzhľadom na to, že je podmienkou aj dôsledkom plnocenného produktívneho uplatnenia človeka v sociálnych funkciách a rolách. Toto funkčné hľadisko člení ľudský život, nie práve symetricky, na dve časti, na vek nedospelosti a vek dospelosti a ľudskú spoločnosť samotnú na dve funkčné skupiny, na neproduktívnych nedospelých a produktívnych dospelých, hoci produktivnosť časti mládeže je dnes práve taká evidentná ako neproduktivnosť väčšiny prestarnutých.

Podobná nedôslednosť bežného usudzovania sa opakuje aj v prípade preceňovania vekových demarkácií dospelými v spoločnostiach poznačených vplyvom silných konzervatívnych tradícií. Hoci je rozdiel medzi nedospelými a dospelými bezpochyby rozdielom, bez rešpektovania ktorého je nemysliteľný život akejkoľvek spoločnosti a na uznaní ktorého sú preto svojím spôsobom zainteresované obe strany, predsa je tento rozdiel obojstranne vystavený tlakom, usilujúcim sa posunúť jeho hranicu jedným alebo druhým smerom. Oddiaľovanie dospelosti a jej absolutizácia pôsobí prirodzenejšie, lebo sa pohybuje v smere pôsobnosti jednej z najelementárnejších kultúrnych tradícií - princípu ancienity, pozitívne zhodnocujúceho vekovú podmienenosť akumulácie vedomostí v čase, keď tieto mali osobný skúsenostný ráz. V opačnom smere pôsobia záujmy mládeže tiesnenej a obmedzovanej v jej snahe o sebarealizáciu paternalizmom a seniorizmom dospelých.

Generačné zloženie spoločnosti ako premenlivého kontinua, ktoré sa zachováva tým, že do neho vstupuje aspoň toľko nových jedincov, koľko z neho odchádza (zomiera), stavia však mládež objektívne, nezávisle od jej pocitov a napokon ani od želaní dospelých do situácie, v ktorej si nemôže vyberať. Mládež sa ocitá v pozícii nedospelých s rovnakou nevyhnutnosťou, s akou sa ocitá v spoločnosti vôbec. A to je aj dôvod, prečo

iniciatíva v nastolení otázky súvislostí mladých ľudí so spoločnosťou dospelých pripadá dospelým a prečo sa aj predovšetkým skúma a rieši z hľadiska dospelých ako "problém mládeže" a nie naopak.

Spoločnosť vidí v tejto výhode predovšetkým príležitosť na riešenie svojich vlastných ťažkostí, nech už ide o represívne tlmenie generačných konfliktov alebo o gradualistickú harmonizáciu sociálnych protirečení vyvolávajúcich funkčné poruchy v jej reprodukčných mechanizmoch. Spoločnosť však môže riešiť svoje protirečenia prostredníctvom mládeže iba tak, že jej odovzdá svoje vymoženosti ako kultúrne dedičstvo a že pritom robí normou prípravy nedospelých takú úroveň svojho kultúrneho vývinu, aká ostáva pre väčšinu samotných dospelých členov spoločnosti zväčša nedostihnuteľná. Ak je pre spoločnosť jej starostlivosť o mladistvých podmienkou a mierou jej progresívneho vývinu, nech už je v spoločnosti samotnej pociťovaná a motivovaná akokoľvek, je táto starostlivosť v každom prípade i základnou, hoci aj nedostačujúcou podmienkou pozitívneho osobného vývinu mladých ľudí ako jednotlivcov. Spoločnosť od nich síce čosi očakáva a požaduje z hľadiska jej vlastných kolektívnych záujmov, ale spôsob realizácie týchto požiadaviek je taký, že umožňuje mládeži aj čosi nadobudnúť. Súvislosť generácií v spoločnosti má, ako z toho vidno, výrazne komplementárny ráz, ktorý vyúsťuje do protirečení iba za celkom špecifických okolností, pravdepodobnosť ktorých by v dejinách mala postupne klesať, ak sa spoločnosť ako celok populačne a sociálne normálne vyvíja.

Vzťah medzi nedospelými a dospelými sa stáva vzhľadom na ontickú podstatnosť tejto komplementarity jednou zo základných foriem sociálnej interakcie, od úspešnosti ktorej v podstatnej miere závisí hladký priebeh spoločenských procesov a harmonický rozvoj spoločnosti ako celku. Je to taký druh sociálnej interakcie, v ktorej je vekový rozdiel jej účastníkov základným východiskom rozdelenia sociálnych rol a cieľom ktorej je dosiahnuť stav dospelosti tým, čo ešte nie sú dospelí. Hoci je proces dospievania v prvom rade biologickým procesom, predsa sú to napokon sociálne súvislosti, čo mu dávajú konečnú tvárnosť a rozhodujú aj o jeho tempe a vývinových stupňoch. Videli sme už, že sú to práve sociálne súvislosti, ktoré dnes rozhodujúcim spôsobom ovplyvňujú život mladých generácií a menia ich na čoraz zomknutejšie a formalizovanejšie vekové skupiny. Problém vekových skupín nevzniká teda len ako čiastkový problém problému mládeže, ale vzniká tiež autonómne ako problém stále vzrastajúcej homogénosti vekových skupín mládeže, lebo napokon iba homogénne skupiny vrstovníkov možno plným právom označiť za sociálne vekové skupiny.

Korene vzniku vekových skupín mladistvých v našich časoch treba hľadať v tom, že sa prechod od nedospelosti k dospelosti nijako neľahčilo tým, že dnešná mládež začala žiť blahobytnjším a bohatším životom, ako predtým žili jej rodičia. Podmienky plnoprávne sa začleniť do spoločenského života sú dnes po všetkých stránkach zložitejšie, mnohostrannejšie a náročnejšie ako kedykoľvek v minulosti, ale ich obsah sa mení od generácie ku generácii v takom rozsahu a tempe, že integritu mládeže treba pokladať za výsledok pôsobenia veľmi protirečivých procesov. Na jednej strane vyvoláva špecifickosť premenlivých generačných podmienok integrácie mládeže diferenciacné tendencie, vyzdvihujúce do popredia ako princíp združovania sa mladých ľudí čoraz určitejší vek. Na druhej strane vyvolávajú zásadné ťažkosti, komplikujúce vstup mladých ľudí do spoločnosti a ich všestranné udomácnenie sa v nej, lebo rozličné generačné a sociálno-vekové skupiny mladých ľudí sa ocitajú v zhodnom postavení „na okraji spoločnosti" ako jednotná "mládež".

Integračnou základňou mládeže je teda spoločný osud mladých ľudí tvárou v tvár komplikovanej a pre nich len podmienené "otvorenej" industriálnej spoločnosti, ktorý sa neodzrkadľuje len vo viac-menej zhodnej generačnej psychológii a zhodných stereotypoch konania, ale ktorý sa prejavuje aj v kryštalizácii spoločného generačného povedomia a sociálno-politických projektov upevňujúcich integritu mladých ľudí ako osobitej sociálnej nadskupiny. Vlastná juvenilná subkultúra poskytuje mládeži širokú príležitosť na autoreflexiu, ktorá špecifickosť jej postavenia v modernej spoločnosti upevňuje vedomím tejto špecifickosti, provokujúc súčasne analogickú autoreflexiu a vedomie vlastnej sociálnej odlišnosti aj na strane dospelých. Týmto vedomím sa proces vyčlenenia mládeže ako nedospelých zo spoločnosti dospelých zjavne završuje. Mládež sa ocitá na okraji spoločnosti ako osobitá sociálna nadskupina, ktorej vzťahy k spoločnosti sú sprostredkované celkom

novým spôsobom, ktorá mnohé tradičné vzťahy problematizuje a iné - nové - sebedovodne kategorizuje či požaduje, ktorá nemá, ale predsa aj má svoje miesto v štruktúre spoločnosti a ktorá sa práve preto dostáva celkom oprávnené do stredobodu pozornosti spoločenského myslenia ako jeden z jeho najaktuálnejších a najpálčivejších súčasných problémov.

3. Socializácia a personalizácia mládeže

Prekročenie "okraja spoločnosti" a vstup mladých ľudí do nej sa dnes uskutočňuje ako neobyčajne zložitý a vnútorne protirečivý proces socializácie mládeže.

V komplikovanej a málo prehľadnej štruktúre industriálnej spoločnosti sa tento proces dotýka príliš mnohých faktorov, aby si mohol zachovať určitosť a jednoznačnosť socializácie v tradičných spoločnostiach a aby sa mohol uzatvárať iniciačným rituálom alebo občiansko-právnym aktom. A to tým skôr, že permanentný pohyb spoločnosti odcudzuje neprestajne jej nároky chápaniu aj jej dospelých členov a mení tým vlastne proces socializácie na celoživotnú úlohu neprestajnej aktivizácie súvislosti jednotlivca a spoločnosti ako dôsledku dialektickej interakcie oboch pólů tejto súvislosti.

V najširšom zmysle slova je socializácia procesom, v ktorom si spoločnosť prisvojuje vonkajšie objekty ako vlastné hodnoty tým, že ich včleňuje do svojich reprodukčných mechanizmov s cieľom zachovať a predĺžiť svoju existenčnú kontinuitu. V prípade socializácie mládeže si spoločnosť prisvojuje mladé generácie ako nové, aktívne subjekty svojej existenčnej kontinuity. V priebehu socializačného procesu sa teda mladí ľudia menia z potenciálnych členov spoločnosti na aktuálnych, z neproduktívnych na produktívnych, z pripravovaných na pripravených, z hospodársky nesamostatných na samostatných a z neplnoprávných na plnoprávných členov v zložitej dialektickej interakcii spoločnosti a mládeže.

To, pravda, neznačí, že socializáciu mládeže možno chápať ako jednoduchú adaptáciu k daným sociálnym pomeroch, a teda ako jednosmerné ovplyvňovanie mládeže zo strany spoločnosti. Socializácia mládeže môže byť ozač efektívnou len ako dvojstranný proces, v ktorom inštitucionálne mediácie vplyvu spoločnosti na mládež umožňujú mládeži vplývať súčasne aj späť na spoločnosť. Okrem toho, už len tá skutočnosť, že sa mladí ľudia začleňujú do spoločnosti v podobe generačných skupín pospájaných novou životnou skúsenosťou, vyšším vzdelaním, rozvinutejšou psychológiou a kritickejšou morálkou, teda so subjektívnym vybavením, prekračujúcim svojou úrovňou úroveň psychosomatického a sociálno-kultúrneho vybavenia predchádzajúcich generácií, musí mať ďalekosiahly inovačný vplyv na existujúce spoločenské inštitúcie, štruktúry a mechanizmy a tým aj na ich nositeľov - dospelých. Najvypuklejším dokladom obojstrannosti vzájomného ovplyvňovania mládeže a dospelých sú posuny, ku ktorým dochádza v sebaavedení jednotlivých generácií, evidentný a vzrastajúci vplyv juvenilných životných foriem, postojov a vkusu na život dospelých, prinášajúci prekvapivé zvraty najmä v rovine hodnôt a generačného sebaavedenia. Spomeňme v tejto súvislosti hoci len názorový a významový zvrät, ktorý dnes nerobí predmetom kritickej pozornosti mládež ako "nezrelých dospelých", ale dospelých ako "opotrebovanú mládež".

Začlenenie mládeže do existujúceho spoločenského organizmu sa dnes stalo takou zložitou záležitosťou, že i jeho odraz v referenčnom systéme všeobecnej sociológie pripúšťa - pri nedostatočnej empirickej nasýtenosti odvetvových sociológií - viacej odlišných interpretácií. Azda najpodnetnejšie z nich predstavujú v súčasnosti koncepcie amerických sociológov T. Parsonsa, E. A. Shilsa, R. K. Mertona a nemeckých sociálnych psychológov G. Wurzbachera a Th. Scharmanna.

Samotný pojem socializácia je zjavne amerického pôvodu a bežne ho používajú už najmenej dve generácie sociálnych psychológov a sociológov. Jeho vznik bol logickým dôsledkom potreby koordinovať a jednotne interpretovať nespojité empirické poznatky, ktoré nazhromaždil moderný vývin antropológie, psychológie a sociológie.

V práci T. Parsonsa a E. A. Shilsa *K všeobecnej teórii konania*, vydanéj v roku 1951, sa socializačný proces charakterizuje ako prenos hodnotových orientácií a iných zložiek kultúry, zahrňujúc medzi ne aj špecifické formy osvojovania objektov ako napríklad zručnosti, znalosti a podobne. Tento proces je

sprostredkovaný celým radom objektívnych sociálnych procesov, ktoré ho však nemenia na mechanickú záležitosť odcudzenú osobnostnej štruktúre socializovaných jedincov. "Pomocou procesu socializácie", ako zdôrazňujú tvorcovia koncepcie, "sa systémy očakávaní organizujú do výberových vzorov, v ktorých efektívnym kritériom je rozličný význam mnohých alternatív na vyváženie uspokojenia či deprivácie nositeľa roly..."². Pojem socializácie sa tým definuje všeobecne a s psychologickou dimenziou, pričom cestu k jeho juvenílnej aplikácii otvára funkcionálne chápanie aktívnosti nositeľa roly v závislosti od jeho veku.

Napriek tejto všeobecnosti ostáva pojem "socializácia" v americkom myslení poznačený špecifickými sociálnymi podmienkami a ideovými súvislosťami svojho vzniku a uplatnenia, ktoré mu vtlačajú črty empirizmu, pragmatizmu a istého nezáujmu o domyslenie systémových dôsledkov.

V prípade R. F. Balesa alebo R. K. Mertona vedú práve tieto črty k jednostrannostiam, ktoré socializáciu chápu síce ako slobodne volený, ale inak jednosmerný súhrn procesov, prostredníctvom ktorých "... ľudia výberom získavajú hodnoty a postoje, záujmy, schopnosti a znalosti - v krátkosti kultúru - bežnú v skupinách, ku ktorým patria, alebo do ktorých vstupujú."³

Potreba koordinácie medzi rozvíjajúcimi sa vednými disciplínami vyvoláva opätovne snahy kriticky prehodnotiť raz už konštituované teórie socializácie.

Jedným z najpozoruhodnejších pokusov v tomto smere je práca G. Wurzbachera *Človek ako sociálna a osobnostná bytosť*, v ktorej autor polemizuje predovšetkým s americkým chápaním socializačného procesu. Jeho hlavné nedostatky vidí v preceňovaní významu primárnej skupiny, najmä rodiny ako socializačného poľa, v preťažovaní pojmu socializácia predstavami mechanického prispôsobovania sa požiadavkám skupiny a v obmedzovaní platnosti tohto pojmu na poznanie vývinových fáz detstva a mladosti. G. Wurzbacher z hľadiska jednotných výsledkov existenčnej integrácie osoby, kultúry a spoločnosti cieľavedome sleduje rozdiely aj jednotu sociálneho, kultúrneho a personálneho aspektu ontogenetického vývinu človeka. Robí tak nielen preto, aby vylúčil asociácie mechanisticko-deterministickej interpretácie človeka, ktoré sa vnucujú v súvislosti s celostným, celospoločenským chápaním socializácie, ale aj v záujme komplexnej a vyčerpávajúcej konfrontácie základných činiteľov socializačného procesu - osoby, kultúry a spoločnosti - bez ktorej nemožno vystihnúť komplementárnosť ich pôsobenia na podobu konečných výsledkov. G. Wurzbacher zdôrazňuje, že pojmové rozlišovanie - socializácia, inkulturácia, personalizácia - predstavuje iba teoreticko-analytické členenie jednotného uceleného procesu. "Spoločnosť, kultúra a osoba sú korelatívne veličiny, pričom ani jedna z nich nie je mysliteľná bez druhej, každá vzniká v druhej a voči druhej. Tieto pojmy označujú jednotný proces plný napätia." (Wurzbacher, G., 1963)

Analytické pomocné pojmy umožňujú ostrejšie diferencovať a operatívnejšie narábať s empirickou skúsenosťou v jednotlivých vedách. "Socializácia" predstavuje proces začleňovania sa človeka do sociálnej skupiny, sociálne utváranie vlastností. "Inkultúrácia" (Enkulturation) značí skupinové alebo individuálne špecifické privlastňovanie a osvojovanie si skúseností, meradiel a symbolov kultúry potrebných na dosiahnutie a rozvinutie vlastnej špecifickej existencie. A "personalizácia" je napokon pojmom pre proces individuálneho utvárania, formovania a samorozvíjania vlastných povzbudzovacích štruktúr, ktorý utvára rozhodujúce predpoklady pre spätný vplyv individua na faktory spoločnosti a kultúry, pre integráciu sociálneho a kultúrneho pluralizmu či pre vysvetlenie odchýlok v správaní sa jednotlivcov od platnej spoločenskej normy.

Theodor Scharmann v práci *Škola a povolanie ako socializačné faktory* (Scharmann, Th., 1966) nepresahuje svojou koncepciou socializácie za rámec predchádzajúcich úvah G. Wurzbachera, i keď zavádza nový pojem "socioindividuálna integrácia" ako termín vhodnejší na vystihnutie celkového rozsahu socializačného procesu s dôrazom na jeho hodnotovú neutralitu, mnohostrannosť a vzájomnosť vzťahov medzi spoločnosťou a osobnosťou nachádzajúcou sa v jej silovom poli.

Už len vzájomná konfrontácia týchto niekoľkých koncepcií odhaľuje rozpory takej závažnosti, že neukazuje ani tak na nevyhnutnosť ďalšieho teoretického rozvíjania existujúcich koncepcií socializácie ako skôr na potrebu ich tvorivej syntézy, odstraňujúcej myšlienkovú poplatnosť ich špecifických stanovísk rozdielnym teoretickým východiskám, kultúrnym kontextom a sociálnej skúsenosti.

Svojou podstatou je socializácia mládeže bezpochyby procesom odohrávajúcim sa medzi jednotlivcom, generačnou, vekovou či inou skupinou a spoločnosťou. Tieto tri faktory socializačného procesu ovplyvňujú jeho celkový priebeh, hoci nie v rovnakej miere. Každý z nich hrá striedavo úlohu objektívneho činiteľa socializácie, takže možno reflektovať socializačný proces zo špecifických hľadísk jednotlivých faktorov ako z rozdielnych zorných uhlov. Ak pre spoločnosť a jej inštitúcie vystupuje problém mládeže predovšetkým ako problém skupiny a len okrajovo ako problém individuí a pre generačné vedomie mládeže a jeho inštitucionálnych nositeľov v prvom rade ako problém spoločnosti a len potom ako problém individuí, pre jednotlivca je tento problém najmä problémom jeho vzťahov k skupine, ktorý sa len v takej miere stáva aj problémom jeho vzťahu k spoločnosti, v akej sa u neho prebúda všeobecné vedomie abstraktných spoločenských súvislostí. Vedomie generačnej príslušnosti k skupine je základným predpokladom tohto širšieho spoločenského uvedomenia, lebo len pri zreteľnom vedomí spolupatričnosti generačnej či vekovej skupiny sa plne vyjavuje jej odlišnosť od totality spoločnosti.

Vlastným subjektom socializácie je spoločnosť, lebo v socializácii ide o *zospoločenšenie* jednotlivcov či skupín stojacich dosiaľ mimo nej alebo vybočujúcich dysfunkčne z jej štruktúr a mechanizmov. Platí to, pochopiteľne, aj v prípade mládeže. Stotožniť však socializáciu s prostou adaptáciou mládeže by značilo vo svojich dôsledkoch stotožniť intencie so skutočnosťou, poprieť svojskú subjektivitu mládeže, redukovať mládež len na pasívny predmet socializácie a zbaviť napokon aj samotnú spoločnosť takejto zdroja pohybu, akým je realizácia predstihu vzdelanostnej a kultúrnej úrovne mládeže pred danou úrovňou spoločnosti.

Socializácia je vnútorne protirečivý proces, nachádzajúci svoj ozajstný dialektický protipól v úsilí, ktoré vyvíjajú jednotlivci a skupiny smerom k spoločnosti a v ktorom sa sami uplatňujú ako aktívne subjekty. V tomto úsilí - nech už je individualizáciou alebo špecifikáciou spoločnosti - ide o *ozvláštnenie* sociálneho prostredia alebo aj spoločnosti vcelku, prispôbením jej stavu potrebám a záujmom tých, čo ho relativizujú.

Ciele socializácie sa v podstate dosahujú dvojakým spôsobom, v dvoch rozdielnych rovinách. V najširšom zmysle slova ide v socializácii o osvojenie si danej materiálnej a duchovnej kultúry spoločnosti, čo sa môže uskutočniť jej vonkajšou akceptáciou a prispôbovaním sa k nej alebo jej hlbokým vnútorným osvojením ako interiorizovaného osobnostného faktora. Tento rozdiel medzi akulturáciou a inkulturáciou sa spravidla prejavuje ako vývinová následnosť v osvojovaní si celospoločenskej kultúry prostredníctvom primárnych skupín, najmä rodiny, rovesníckej alebo generačnej skupiny a sekundárnych sociálnych skupín, ako rozdiel v povahe osvojovacieho procesu daný rozdielnosťou týchto skupín a oba termíny sa preto odvodene niekedy spájajú s ich rozdielom.

Rovnaká nadväznosť sa prejavuje aj v úlohe, akú hrajú primárne a sekundárne skupiny ako socializačné pole praktických a duchovných cieľov socializačného procesu. Hoci sa rovina praktického konania a kooperácie a rovina duchovnej komunikácie, aktivity a tvorby v bežnom živote spoločnosti veľmi úzko prelínajú, nie je predsa osvojenie si pragmatických stereotypov konania to isté, čo osvojenie si ich ideálnych a morálnych motívov, teoretických modelov a vzorov, či jednoducho teoretických ideí a kultúrnych hodnôt ako takých. Rozlíšenie oboch rovín je v prípade socializácie mládeže dôležité nielen preto, že s ich rozdielom úzko súvisia akcenty, ktoré na nich kladie historický stupeň rozpojenia fyzickej a duševnej práce a rozchádzajúce sa požiadavky profesionálneho výcviku, ale aj preto, že práve svojou rozdielnosťou podstatne konkretizujú rámec, v ktorom sa rozvíja dramatická premena mladého človeka z účelne manipulovanej osoby v harmonicky rozvinutú svojprávnu osobnosť, uvedomelo určujúcu vlastný životný osud.

Konštitutívny proces rozvíjania a integrácie osobnosti mladého človeka - jeho personalizácia - nie je, ako vidno, identický s procesom jeho socializácie, lebo socializácia - najmä v jej dnešnej vysoko účelovej, cieľavedomej a inštitucionalizovanej podobe - sleduje iné ako osobnostné ciele. V procese socializácie ide o nadindividuálne záujmy spoločnosti ako "abstraktnej pospolitosti", zatiaľ čo v procese personalizácie sa postupne formuje nová konkrétna ľudská osobnosť ako nositeľ vlastných individuálnych potrieb a záujmov. Práve preto však nemožno personalizáciu pokladať za opak socializácie, ktorý vyrovnáva jej adaptívnu asymetriu aktivitou socializovaného jednotlivca, ako to robí G. Wurzbacher, lebo jej pozitívny priebeh

v podstatnej miere závisí od interiorizovaných podnetov socializačného ovplyvňovania dospelujúceho jednotlivca.

Personalizácia je jednoducho iný proces ako socializácia, v ktorom - na rozdiel od socializácie, zasahujúcej mladého človeka len ako viac-menej abstraktný moment sociálnej štruktúry - sa mladý človek vyvíja z imanentných zdrojov svojej osobnosti ako svojbýtná konkrétna subjektívna bytosť - štruktúra, integrujúca v sebe krížiac sa vnútorné a vonkajšie vplyvy, materiálne a ideálne podnety ako konštitutívne faktory svojho ontogenetického psychosomatického vývinu. Personalizácia predstavuje preto vo vzťahu k socializácii jej vnútorné modifikujúce prostredie, vysvetľujúce, prečo tie isté sociálne podmienky a vplyvy vyvolávajú u jednotlivých mladých ľudí také rozdielne reakcie.

Socializačný proces jednotlivca sa v modernej spoločnosti nerealizuje už iba v rodine, a dokonca nie ani predovšetkým v rodine. V priebehu vývinu spoločnosti ustupovala rodina zo svojho postavenia rozhodujúceho socializačného poľa čoraz viac špecializovaným inštitúciám a iným sociálnym skupinám, preberajúcim mnohé socializačné funkcie rodiny. Vznikli nové socializačné polia, usilujúce sa pomôcť jednotlivcovi ľahšie preklenúť rozdiel medzi intimitou konkrétnej rodinnej atmosféry a odcudzenou vecnosťou abstraktných "sekundárnych systémov" (Hans Freyer) industriálnej spoločnosti. Napriek tomu i naďalej dominuje socializačné pole primárnej skupiny, najmä rodiny v počiatočných etapách usposobovania sa osobnosti jednotlivca spoločnosti a ani v období adolescencie nestrácajú primárne skupiny význam pre prenos predovšetkým tých vzorov a hodnôt, ktoré sú dôležité pre život v primárnych skupinách samotných.

Sekundárne skupiny sa už v počiatočných fázach vplyvu na jedinca orientujú na jeho prispôsobenie sa požiadavkám vecnosti, neosobnosti a výkonu, ním ho postupne pripravujú prevziať pozície a roly dospelého, nesúceho plnú ťarchu zodpovednosti za svoju existenciu. Takéto "prechodné" socializačné pole utvára rad inštitúcií, zameraných na profesionálnu a kultúrno-vzdelávaciu prípravu mladistvých, ako napr. školy, modifikované pracovné prostredia profesionálneho výcviku, kultúrno-komunikačné systémy a podobne, v ktorých prevažuje cieľavedomý výchovný proces, hoci v nich nie sú vylúčené ani nezamýšľané socializačné vplyvy.

Osobitnú inštitúciu v tomto poli predstavujú organizácie mládeže, spájajúce v sebe ťažko indentifikovateľný vzťah medzi zamýšľanými a nezamýšľanými vplyvmi. Najmä rovesnícka skupina ako neformálna jednotka socializačného procesu sa v tejto súvislosti svojrázne začleňuje do sekundárneho socializačného poľa a svojou spontánnosťou a problematickou kontrolovateľnosťou výrazne modifikuje jeho vplyv na mládež.

4. Zostrenie generačnej diskontinuity

Ťažkosti vznikajúce z nesúbežnosti socializačných a personalizačných procesov v industriálnej spoločnosti sú iba jednou z príčin zostrovania generačnej diskontinuity našich čias. Rozhodujúcu príčinu celkovej antinomickej situácie, v ktorej sa mládež nachádza, treba vidieť v tom, že civilizačný pokrok spoločnosti všestranne urýchlil proces dospelovania v jeho elementárnych určeníach, zatiaľ čo zmmoženie jeho kultúrnych určení a vzrast nárokov, ktoré spoločnosť vnáša k adolescentom a adolescenti k spoločnosti, oddialil a skomplikoval jeho úspešné zavŕšenie. Túto situáciu komplikuje navyše to, že vedeckotechnická akcelerácia vývinu dnešnej spoločnosti mení jej štruktúru takým tempom a natoľko rozporným spôsobom, že sa rozkolísali aj samotné predstavy o spoločnosti ako o ciele socializačného úsilia. V takejto situácii sa radikálne mení aj zmysel premeny socializácie zo živelného procesu na formalizovaný výchovný proces, ktorého cieľavedomosť je v novej situácii skôr nevýhodou ako prednosťou, pretože mechanizmy výchovného úsilia formujú často mladých ľudí na základe ideí, vzorov a hodnôt, ktoré medzitým stratili svoju platnosť.

Ešte v nedávnej minulosti bolo pri všetkých ťažkostiach sprevádzajúcich adolescenciu jasné aspoň to, čo dospelovanie je, aké kladie na mladého človeka nároky a kedy a ako sa končí. To všetko je dnes rozkolísané a otrávené. Nielenže prestáva byť jasné, čo vlastne proces dospelovania predstavuje, keďže má toľko etáp a medzistupňov, chýba mu určité zavŕšenie a keďže dokonca prednosti zrelého veku sú dnes čoraz

problematickejším cieľom (Bergins, Sr. R., 1959, s. 113, 124), ale nie je napokon jasné ani to, čo v ňom spoločnosť od adolescentov vlastne požaduje, keďže sa sama rýchlo mení a stále menej je schopná zabezpečiť účelnú a nerozpornú iniciáciu dospievajúcich do spoločnosti dospelých. Dospievanie sa dnes preto stále menej pokladá za určité štádium v ontogenetickom vývine človeka, v prospech ktorého síce hovoria zásadné zmeny vo fyzickej konštitúcii a psychických funkciách mladých ľudí, ale ktoré vonkajšie sociálne okolnosti modifikujú do tej miery, že možno pochybovať o opodstatnenosti jeho vyčleňovania ako osobitnej fázy individuálneho ľudského vývinu.

Svojbytnosť dospievania stratila v rozkolísanej a rozpormi zmietanej modernej spoločnosti pevnú pôdu pod nohami a tento fakt charakterizuje "mládež" skôr ako negatívnu než pozitívnu všeobecnosť. Helmuth Schelsky hovorí v tejto súvislosti o konštitutívnom "protirečení mládeže", ktoré vidí v tom, že mládež ako antropologicky svojbytná životná fáza "... nenachádza oporu v sociálnej štruktúre a v jej nárokoch a nie je teda nimi potvrdzovaná, ale naopak, je devalvovaná len na prechodnú fázu, na nestabilné sociálne správanie sa, ktoré možno pokladať za púhu premenu". (Schelsky, H., 1962, s. 17) Schelského názor vysvetľuje všeobecné rozpaky, s ktorými dnes spoločnosť pristupuje k mládeži mimo rámca neotrasiteľnej pedagogickej oficiality a ktoré sa prejavujú málo logicky v tom, že sa s ňou v jedných súvislostiach zaobchádza ako s dospelými, zatiaľ čo v iných sa na ňu stále nazerá ako na deti.

Korene týchto rozporov treba hľadať v tom, že sa problematizovali praktické, vzdelanostné, aj morálne požiadavky spoločnosti voči mládeži, rovnako ako sa v dnešných dňoch problematizovali nároky spoločnosti voči jej jednotlivým členom vôbec.

Ak v predindustriálnych spoločnostiach prebiehala socializácia mladých ľudí predovšetkým v primárnych skupinách a vstup do spoločnosti dospelých bol v podstate jednoduchou extrapoláciou skúseností dostatočných pre nadobudnutie autority v skupinách tohto druhu, a najmä v rodine, v industriálnych spoločnostiach sa obraz od základu zmenil. Premena spoločnosti na neprehľadný nadsystém "sekundárnych systémov" odcudzila spoločnosť primárnym skupinám a znehodnotila nielen špecifický obsah životnej skúsenosti, ktorou vyzbrojovali mladých ľudí pre život, ale podlomila dokonca aj všeobecnú formu tejto skúsenosti. Uplatnenie mladého človeka v dnešnej spoločnosti nevyžaduje už konkrétne, ale skôr abstraktné schopnosti, vlastnosti a morálne črty, teda ani nie tak *určité prispôsobenie* sa spoločnosti, ale skôr samotnú *bližšie neurčenú prispôsobivosť* k neprestajne silnejúcemu a všetko rúcajúcemu prúdu sociálnych premien.

V tomto prípade sa ťažko možno čudovať, že dovŕšenie dospelosti uniká mladým ľuďom ako nedosiahnuteľná vidina, že iniciácia adolescentov do spoločnosti sa rozplynula v neurčitosti a že napokon stratila aj svoju sociálnu záväznosť a degradovala na záležitosť osobnej príležitosti, o ktorej rozhoduje niekedy šťastie, inokedy rozsiahle individuálne koncesie a v každom prípade morálny konformizmus.

Problém, o ktorom sa rozpisuje Edgar Friedenberg, má teda aj druhú stránku. Nech už je naše hodnotiace stanovisko akékoľvek, možno súhlasiť s tým, že "adolescencia ako vývinový proces zastaráva". Mladí ľudia sa dnes stávajú dospelými s určitou nadsádzkou bez "dospievania", to značí bez toho, že by prechádzali časovo rozľahlým vývinovým procesom, ktorý by spoločnosť projektovala a viedla s niekdajšou cieľavedomosťou, určitosťou a skúsenosťou. Na druhej strane sa však dá povedať aj to, že prežívajú dospievanie bez dospelosti, umelé odd'álovanie ktorej mení dospievanie v mučivý proces preťahujúcej sa sociálnej neistoty.

Príčiny toho, prečo sa "kríza dospievania" zmenila dnes na "krízu mládeže" (Georges Lapassade) treba - ako vidno - hľadať nie predovšetkým v mladých ľuďoch samotných, ale v spoločnosti, do ktorej sa majú zaradiť. Problém mládeže sa v tejto súvislosti javí v podstate ako problém dospelých, ktorí ako nositelia daných sociálnych štruktúr nesú aj všetku zodpovednosť za ich neschopnosť asimilovať mladé generácie také, akými vyrastajú.

Negatívnym výrazom vedomia tejto skutočnosti na strane mládeže je jej vzrastajúci odpor proti konformizmu a snaha premeniť postavenie "na okraji spoločnosti", vnucované jej permanentnou adolescenciou z nevýhody na výhodu.

Mladý človek, ktorý žije “na okraji spoločnosti”, sa pokúša realizovať len ako čisto “marginálna osobnosť”, lebo takto sa môže vyvarovať zbytočných frustrácií a v jednostrannosti svojich životných nárokov ľahšie ich naplniť. Neschopnosť stať sa dospelým sa tu kompenzuje existenčným regresom, vyjadrujúcim sa v odhodlaní ostať nedospelým a nájsť v tomto “medzimedzi” (Andreas-Salomé) východisko vlastného nazerania a hodnotenia spoločnosti dospelých.

Špecifickosť postavenia, ktoré takto mládež zaujíma, dáva generačnej diskontinuite v dnešnej spoločnosti celkom špecifický ráz, lebo pretržitosť generácií sa stáva formou sociálneho rozporu, v ktorom stoja proti sebe takmer rovnako rozvinuté sociálne subjektivity, hoci ani nie rovnako početné a s rovnakými možnosťami. I keď toto postavenie poskytuje mládeži aj isté príležitosti k organizovanému kolektívnemu prebojovávaniu jej záujmov, stavia vinou svojej negativity mládež v podstate iba do postavenia názoru dostupného nespokojenca, ktorý provokuje na opačnej strane generačnej priehrady agresivitu dospelých. Neschopnosť mládeže postihnúť abstraktné sociálne determinanty jej ťažkostí dáva jej generačným protestom ráz nezodôvodnenej vzbury, ktorá iba stupňuje rozhorčenie dospelých nad mládežou ako nad “rebelantmi bez príčin” (Georges Lapassade). Kruh subjektívnych pseudopríčin a pseudoúčinkov, ktorý sa tu uzatvára, stupňuje záporný vplyv objektívnych zdrojov generačných konfliktov v našich časoch a mení ich neudržateľne na zdĺhavý generačný boj, s ktorého ničivými výbuchmi sa stretávame čoraz častejšie.

Napriek tomu, že v rozdielnych krajinách a v rozličných sociálno-politických systémoch má tento boj bezpochyby veľmi rozmanitý priebeh, nie je ťažko zbadat' pod jeho povrchom identickú sociálnu podstatu, poznanie a meliorizácia ktorej ostáva jednou z kľúčových historických úloh súčasného ľudstva. Je ňou odcudzenie sociálnych štruktúr a mechanizmov, prostredníctvom ktorých sa v súčasnosti realizuje materiálno-technický a vedecký pokrok, prirodzeným potrebám človeka naliehavejšie dnes manifestovať práve mládežou.

5. Mládež a spoločnosť

Výsledky našich úvah nad problematikou socializácie dnešnej mládeže ukazujú, že v pluralite vzťahov vznikajúcich v priebehu socializácie medzi mládežou a spoločnosťou dochádza ku konfrontácii dvoch subjektivít, ktoré sú síce nerovné čo do vlastnosti, ktorými disponujú, ale ktoré sú úplne rovnocenné ako myšlienkové východiská a hľadiská hodnotenia. Preto nemožno pokladať za vyčerpávajúci iba ten pohľad, v ktorom si spoločnosť ujasňuje svoj vzťah k mládeži a na základe ktorého k nej vznáša svoje spoločenské požiadavky. Ak nemá jednostrannosť takéhoto prístupu zbavovať mládež jej subjektivity a meniť ju na pasívny objekt spoločenského požadovania a pôsobenia, musíme vedieť tiež otázku obrátiť a pristúpiť k spoločnosti z hľadiska mládeže, urobiť zo spoločnosti predmet hodnotenia a požadovania mladých ľudí.

Požiadavky, s ktorými sa dnešná mládež obracia na dospelých, sa zo strany dospelých nie celkom domyslene bagatelizujú. Prijímajú sa v ich bezprostrednej javovej podobe ako celkom konkrétne a vyčíta sa im s morálnou nadradenosťou prehnanosť, neskromnosť, cynizmus a vecný materializmus. Ak sa však nad nimi zamyslíme ako nad pseudokonkrétnymi prejavmi objektívnych potrieb dnešnej mládeže, presvedčíme sa, že subjektívna transformácia objektívnych potrieb mládeže je práve svojím absolutizmom výrazom kritického vzťahu mládeže k jednostrannej kvantitatívnej a hmotnej priemernosti životných cieľov dospelých. Okrem toho je tento “záporný konformizmus” iba jedným z výrazov, prostredníctvom ktorých mládež prejavuje svoju nespokojnosť so stavom dnešnej spoločnosti a treba k nemu pre úplnosť priradiť ešte aj ďalšie, oveľa výraznejšie formy juvenilného negativizmu, ako je ostentatívny odstup, skepticizmus, rezignácia, nihilizmus, protest, rebelantstvo a dokonca otvorená vzbura proti existujúcim poriadkom.

Ide teda o to, nájsť pod subjektívnym povrchom prejavov, v ktorých sa manifestuje kritický postoj mládeže k spoločnosti dospelých, jeho objektívne opodstatnenie. Táto úloha má zjavne dve roviny. Všeobecnú, v ktorej sa “problém dospelých” javí ako večný antropologický problém generačnej smeny a v ktorej predstavuje dnešné zostrenie vzťahov medzi mládežou a dospelými iba novú vývinovú formu generačnej diskontinuity, a špecifickú, v ktorej sa prejavujú typologické rozdiely generačnej diskontinuity v jednotlivých sociálno-politických formách modernej spoločnosti.

Zdá sa, že spoločenské vedy neospravedlňuje len nedostatok vecných poznatkov k tomu, aby začali prvorade uvažovať o generačných hľadiskách mládeže vo všeobecnej rovine, lebo v dnešnom “tesnom svete”, pospájanom dynamickými komunikáciami a silnými štrukturálnymi analógiami, je práve mládež nositeľom tendencií, ktoré ho ďalej univerzalizujú a ktoré si aj vynucujú pokladať identické črty v súčasnej situácii mládeže za podstatnejšie ako rozdielne črty.

Hoci je socializácia mládeže aktívny proces nielen zo strany spoločnosti, ale aj zo strany mládeže, a je teda ich sociálnou interakciou, nie je ako taká ani recipročnou, ani nehybnou. Socializácia je svojou podstatou predsa len adaptívny a inauguračný proces, prostredníctvom ktorého spoločnosť pripravuje mládež osobitnými mechanizmami a v osobitnom “nespoločenskom” prostredí na prevzatie spoločenských rol dospelých. Dynamická povaha mládeže a napokon aj prostredie, v ktorom sa odohráva jej socializácia, vylučujú, aby sa socializačný proces rozvíjal a opakoval ako časovo nemenná a obsahovo identická premena mládeže na dospelých. Vo svojej podstate je ovplyvňovanie mládeže dospelými v procese socializácie fylogeneticky aj ontogenicky dynamickou interakciou, v priebehu ktorej narastá aktivita mládeže tak, ako sa prebúdzajú jej subjektivita.

Mládež, ktorej pripadá v socializácii predmetná úloha “formovaného” subjektu, nestráca, ale zásluhou súbežnej personalizácie prehlbuje svoju subjektivitu a nemožno sa preto čudovať, že mladí ľudia nechcú prijať úlohu pasívneho objektu nárokov spoločnosti ani ako dospievajúci, ani ako dospelí a že vyzdvihujú svoje vlastné požiadavky voči spoločnosti. Socializačný proces sa zásluhou toho mení na zložitú dialektiku protichodných spoločenských predstáv, potrieb, záujmov a intencií, ktorá môže ľahko prerásť do dramaticky zafarbeného generačného konfliktu.

Ako ideologický moment takéhoto konfliktu môže sa samotný problém socializácie stať predmetom protirečivej interpretácie, v ktorej jedna strana prehnane zdôrazňuje adaptívne konformné požiadavky vo vzťahu k mládeži, zatiaľ čo sa druhá strana domáha väčšieho priestoru pre sebaurčenie a inovačnú iniciatívu mládeže v spoločnosti dospelých.

Hoci v súčasnosti aktívna účasť mládeže na jej vlastnej socializácii neprestajne vzrastá a hoci sa v budúcnosti ďalej bude zväčšovať aj jej aktívny vplyv na osudy spoločnosti ako celku, nech už v podstate kolektívnej alebo individuálnej juvenilizácie spoločnosti, netreba strácať zo zreteľa, že aktivita mládeže má v socializačnom procese svoje imanentné medze, dané nerecipročnosťou interakcie mladistvých a dospelých v celom jeho priebehu. Ak jednostranné uplatňovanie požiadavky adaptácie na dané spoločenské pomery hrozí stať sa zdrojom odcudzenia mládeže, jej samotnej hrozí v opačnom prípade nebezpečenstvo odcudzenia nielen danej spoločnosti, ale v krajnom prípade aj kultúrnym výsledkom akumulovaných historickým vývinom ľudstva.

Ak máme zabrániť rozširovaniu hrozivej trhliny v kultúrnej kontinuite súčasného ľudstva s jeho minulosťou a odvrátiť aj aktuálne nebezpečenstvo generačnej diskontinuity modernej spoločnosti, neslobodno vzájomnosť pôsobenia mladistvých a dospelých v socializačnom procese stotožňovať s reverzibilitou tohto pôsobenia. Spoločnosť, ktorá by mladistvým nemala čo dať, by nebola spoločnosťou. Miera aktívnej účasti mladistvých na procese ich socializácie je rozhodne pohyblivá a progresívna a vzrastá nielen spolu s dospievaním a osobnostným rozvojom jednotlivca, ale aj spolu s rozvojom spoločnosti ako historického systému jednotlivcov. Keď sa však vzťah mladého človeka k spoločnosti stáva formálne celkom recipročným, to značí, keď sa jednotlivec stáva schopným vplývať na ňu v podobnej miere ako ona na neho, prestáva byť jeho socializácia socializáciou v našom zmysle slova, lebo sa mladý človek stal dospelým. Proces juvenilnej socializácie nie je teda symetrickou interakciou, alebo lepšie povedané, je takou sociálnou interakciou, pre ktorú má symetria význam medzného určenia.

I keď sa o pokroku spoločnosti rozhoduje predovšetkým v dialektike jej podstatných imanentných procesov, predsa vstup mládeže do spoločenského života predstavuje významný akceleračný moment jej celkového vývinu. Už len to, že sa mladiství začleňujú do spoločnosti v podobe ucelených generačných vln, zjednotených spoločným vzdelaním, psychológiou, morálkou, spôsobom života i životnou skúsenosťou, prekračujúcich zásluhou rastúcej cieľavedomosti výchovných vplyvov čoraz viacej úroveň predchádzajúcich

generácií, má ďalekosiahly vplyv na rozvoj daných štruktúr, mechanizmov a hodnôt spoločnosti. Konflikt generácií má v tomto zmysle nielen subjektívne, ale aj objektívne dimenzie, lebo sa stáva jedným z vplyvných protirečení urýchľujúcich vývin spoločnosti. Práve socializácia mládeže je jedným z takých aspektov tohto konfliktu, ktorý potvrdzuje, že jeho racionálne riešenie je nielen možné, ale že je to spoločný záujem všetkých generácií.

ODKAZY A LITERATÚRA

1. NIRUMAND, B.: Die Avantgarde der Studenten im internationalen Klassenkampf, Kursbuch, N. 13, 1968, 2.
2. Toward a General Theory of Action, ed. by T. Parsons and E. A. Shils, Cambridge 1951, 18.
3. The Student-Physician, ed. by R. K. Merton, Glencoe 1957, s. 287.
4. WURZBACHER, G.: Der Mensch als soziales und personales Wesen, Stuttgart 1963.
5. SCHARMANN, Th.: Schule und Beruf als Sozialisationsfaktoren, Stuttgart 1966.
6. BERGINS, Srv. R.: Entwicklung als Stufenfolge, Entwicklungspsychologie, hrsgb. von H. Thomas, Göttingen 1959, s. 113, 124.
7. SCHELSKY, H.: Die skeptische Generation, Düsseldorf - Köln 1962, s. 17.
8. FRIEDENBERG, E. Z.: Dospělost bez dospívání. Mladá fronta, Praha 1968, s. 129.

Článok bol uverejnený v publikácii Sociológia mládeže '69, slovenská ročenka pre teóriu a výskum mládeže. Smena 1969, s. 13-35.

Socialistické hodnoty v živote mladej generácie

Juraj Suchý

Prognostický ústav SAV, Bratislava

V živote mladej generácie vystupujú kultúrne hodnoty ako významné objektívne a následne aj subjektívne východiská motivácie, stimulácie a realizácie jej sociálneho správania.

Hodnoty tvoria dôležitú úroveň a štruktúru utvárania reálnych vzťahov mladých ľudí k predmetnému i ľudskému prostrediu ich životného procesu. Kultúrne hodnoty interiorizované v ich psychike predstavujú štruktúru duševného života mladej osobnosti, ktorá pôsobí ako subjektívna sila dynamickej organizácie jej životných činností v rámci rozvojových procesov spoločenského celku. Hodnotové štruktúry osobnosti mladého človeka tvoria jej prierezový systém, do ktorého vstupujú pocity, potreby, želania, aspirácie a postoje osobnosti k životnému prostrediu v najširšom zmysle slova a so zásadnou relevanciou pre jej rozšírenú reprodukciu. Hodnotové orientácie mladého človeka sú preto rozmanité nielen svojím obsahom, ale aj formou. Súčasne sú však určité a relatívne stále ako duševná štruktúra ontogenézy osobnosti prebiehajúcej v konkrétnom historickom prostredí.

Ako dynamický systém individuálnej psychiky mladého človeka, odrážajúci jeho spoločenské postavenie, predstavuje jeho "hodnotový svet" sociálne psychický fenomén, ktorého poznanie vyžaduje interdisciplinárnu angažovanosť spoločenských a humanitných vied.

Hodnoty ako obsah individuálnej psychiky mladej osobnosti sú ňou nielen pociťované a prežívané, ale aj reflektované v procese utvárania sa jej sociálneho vedomia. Ako forma, v ktorej si mladý človek uvedomuje charakter a podstatu svojej individuálnej existencie v spoločnosti, predstavujú jeho hodnotové orientácie dôležitý článok spätnej väzby medzi jeho spôsobom myslenia a sociálnym správaním, ktoré jeho hodnotové štruktúry motivujú. Vzhľadom na túto ich obsahovú podmienenosť objektívnym prostredím je potrebné hodnoty interpretovať ako subjektovo-objektívny vzťah ľudského subjektu. Ako vnútorná štruktúra osobnosti, určujúca jej individuálnu identitu, sú hodnoty výsledkom interiorizácie jej životnej skúsenosti a tvoria dynamický psychický systém orientácie osobnosti v praktickom spoločenskom živote, svojrázny duševný ekosystém rozhodovania osobnosti, ktorý prostredníctvom postojov vecne motivuje a reguluje sociálne správanie človeka pri uspokojovaní životných potrieb.

1. Hodnotová regulácia životného procesu mladej generácie

Hodnoty vyvstávajú v životnom procese mladého človeka v oboch podobách ich existencie ako hodnotiaceho vzťahu človeka k objektívnej skutočnosti sveta, to znamená ako: 1. predmetné a ako 2. subjektívne hodnoty ľudského života.

V oboch prípadoch sú sociokultúrne sprostredkované kultúrnou činnosťou ľudí ako historicky konkrétnym systémom ich spoločenskej praxe. Predmetné hodnoty sa stávajú subjektívnymi hodnotami mladých ľudí ich duševnou interiorizáciou v procese ich akulturácie a socializácie. Nie sú iba produktom učenia a výchovy v ich tradičnom chápaní, ale duševným korelátom celkovej životnej skúsenosti mladej osobnosti, ktorú získala v praktických súvislostiach jej života. V subjektívnych hodnotách mladých ľudí sa predovšetkým zhodnocuje skúsenosť, ktorú nadobúdajú v procese začleňovania do spoločenského celku, jeho nevýrobných a neskôr aj výrobných štruktúr pri konfrontácii ich subjektívneho úsilia s danými podmienkami týchto štruktúr.

Osobné problémy, ktoré pritom prežívajú, ich oprávňujú pokladať hodnotové štruktúry svojej osobnosti za sféru svojho najvlastnejšieho Ja, v ktorej sa rodia želania, túžby a snahy ich sebarealizácie, teda "osvietenie" seba si uvedomujúceho a seba projektujúceho sa Ja. V tomto zmysle tvoria hodnotové štruktúry vnútorné duševné prostredie psychickej aktivity osobnosti, ktorá sa exteritorizuje v jej sociálnom správaní a konaní.

Vývinový pohyb socialistických hodnôt v kultúre socialistickej spoločnosti sa reprodukuje v ontogenéze mladej osobnosti v procese duševnej analýzy a hodnotenia exogénnych vplyvov komunistickej výchovy v

škole i mimo ňu a na základe funkcionálneho pôsobenia spoločenského prostredia. (Formovanie..., 1978) Ak dnes konfrontácia mládeže so skutočnosťou duchovného a sociálneho prostredia vyznieva kriticky, nemožno z toho jednostranne viniť mládež. Je potrebné preskúmať vzniknutú situáciu v jej celistvosti ako interakčný vzťah dospelujúcej osobnosti, s kultúrnymi hodnotami výchovy a praxe. V tomto vzťahu vznikli závažné rozpory, ktoré si mládež v svojom kriticizme uvedomuje a odhaľuje, hoci nevie vždy ukázať správne cesty ich riešenia.

Napriek tomu má kritickosť mládeže s jej sklonom k prehánaniu pozitívny spoločenský zmysel v tom, že odhaľuje úzke miesta a prekážky rozvoja spoločenského celku, prostredníctvom ich kritiky si sama uvedomuje svoje sociálne postavenie a prispieva k vyjasneniu axiologického statusu spoločnosti, v ktorej žije.

Interiorizácia predmetných hodnôt spoločenského prostredia, ich premena na subjektívne hodnoty ľudskej osobnosti nebola v žiadnej spoločnosti bezbolestná ani pre osobnosť, ani pre spoločnosť. Kritika spoločnosti mladou generáciou predstavuje sociokultúrnu situáciu, ktorá vyžaduje viacej sebakritickosti na strane spoločnosti ako na strane mládeže. Priznanie nevyhnutnosti komplexnej prestavby spoločenského života je takou sebakritikou spoločnosti, ktorá bezpochyby stimuluje interiorizáciu socialistických hodnôt mládežou tým, že ich podrobuje praktickej previerke pokračovania revolučného procesu v československej spoločnosti.

Kritická akceptácia hodnôt socialistickej kultúry mládežou pôsobí kladne nielen na formovanie socialistickej subjektivity mládeže, ale aj na vymanenie sa vývinu našej spoločnosti z dlhodobej stagnácie a jej premenu na uvedomelý, vysoko racionálny kvalitatívny rozvoj.

Mladá generácia si musí v procese spoločenskej prestavby tvorivo osvojiť hodnoty socialistickej kultúry, ak má byť ich čínorodým nositeľom v budúcnosti. Podmienkou presvedčeného osvojenia socialistických hodnôt je kritika všetkého, čo sa prežilo a prestalo pôsobiť ako dynamizačná sila spoločenského pokroku.

V našej kultúre toho nie je málo, pretože sa jej hodnoty utvárali najmä v posledných dekádach v naliehavej závislosti od potrieb nedostatkovej praxe. V kontinuite socialistickej kultúry našli preto miesto aj hodnoty, popreté vzápätí už potrebami nasledujúcej päťročnice alebo desaťročia. Ak máme dať mladým ľuďom určitú konkrétnu odpoveď na otázku, ktorú si zákonite kladú, aké sú vlastne socialistické hodnoty, sotva budeme môcť uviesť okrem všeobecných sociokultúrnych hodnôt robotníckeho hnutia, ako je oslobodenie od vykorisťovania, právo na prácu, sociálna spravodlivosť a boj proti spoločenskému útlaku ďalšie špecifické hodnoty bez sebakritickej teoretickej reflexie vývinu hodnotového vedomia československej spoločnosti v uplynulých rokoch.

Gorkého povestná otázka “s kým idete majstri kultúry” sa dnes v spoločnosti nečakane aktualizuje vo vzťahu k moralizátorom mladej generácie, ktorá inovačne konkretizované socialistické hodnoty potrebuje ako presvedčivé a použiteľné vodidlá svojej životnej orientácie, výstavby svojho životného názoru a projekcie životných plánov do budúcnosti.

Praktická závažnosť hodnotovej pozície, zaujímanej terajšou mladou generáciou pre kontinuálny rozvoj socialistickej kultúry v budúcich rokoch, ozrejmuje zmysel formatívneho úsilia, vynakladaného kultúrnou a sociálnou politikou socialistického štátu pri ovplyvňovaní subjektívnych hodnôt mládeže.

Utváranie hodnotových štruktúr mládeže prebieha ako mimoriadne komplexný duševný proces, na ktorom sa okrem pôsobenia funkcionálnych vplyvov spoločenského i prírodného prostredia zúčastňuje aj celý rad intenciálnych vplyvov výchovných systémov od mravnej, politickej a estetickéj výchovy až po rozumovú a svetonázorovú výchovu.

Zložitosti tohto procesu zodpovedá skutočnosť, že mechanizmus subjektívneho zhodnocovania sociálnej reality v psychike príslušníkov žijúcej mladej generácie nie je preskúmaný a uspokojivo interpretovaný ani v pedagogickej teórii, ani v umeleckej tvorbe, napriek jeho zásadnému významu pre socializáciu človeka v celoživotnej perspektíve. Biodromálna psychológia a sociológia si u nás len s veľkými ťažkosťami razila cestu, hoci je problematika *životnej cesty* okrem jej sociálnej aktuálnosti aktualizovaná aj ideologickou konjunkturom taoizmu. Formovanie ideológie “nového veku” (New Age; Light Age) na Západe súvisí so všeobecnou nástojčivosťou problematiky spoločenskej kariéry v dynamicky sa rozvíjajúcej spoločnosti, v

ktorej rozvoj spoločnosti otriasa ustálenými štruktúrami sociálneho postavenia jednotlivcov a núti ich pri zmene životnej dráhy hľadať nové hodnoty motivácie a orientácie osobnostného rozvoja.

“Bod obratu” (Capra, F., 1982) v doterajšom vývine hodnotového vedomia západnej spoločnosti nie je však inflexným bodom iba sociálno-ekonomického rastu súčasnej kapitalistickej spoločnosti, ale súvisí podstatne so sociálnou emancipáciou človeka a sociokultúrnym rozvojom ľudskej osobnosti, ktorá začala spochybňovať racionalistickú utilitárnu paradigmu západnej civilizácie a v každodennom živote hľadá alternatívne spôsoby života, vychádzajúce z nových hodnôt, obracajúcich sa “do vnútra” človeka k jeho duševnej tvorivosti a k celému jeho osobnostnému systému ako subjektívnemu zdroju dejinného pohybu.

Tematizácia vnútorných hodnôt človeka súvisí s celkovými hodnotovými posunmi vo svete, menovateľom ktorých je antropocentrizmus v rozpätí od individualizmu po rôzne formy partikularistického kolektivismu v závislosti od jeho záujmového pozadia a ideových zdrojov. K teoretickým zdrojom širokého prúdu nového chápania hodnôt patria aj sociálne vedy, reflektujúce teoreticky a metodologicky transformačné trendy súčasnej prelomovej epochy ľudskej civilizácie (Rozsak, G. - Leonard, G., 1972)

Je to predovšetkým všeobecná metodológia spoločenského poznania, všeobecná teória systémov, špeciálne teórie sociálnych systémov, ako aj koncepcia laterálneho myslenia rozpracovaná anglickým fyziológom a psychológom Edwardom de Bono, ktorá analyzuje štruktúry a metódy reálneho spôsobu myslenia a hlavne metodické postupy tvorivého myslenia, ktoré sú laterálne v tom zmysle, že vybočujú z tradičného smerovania ľudského myslenia a hľadajú jeho inovačnú alternatívu. “Laterálne myslenie, je spôsobom myslenia, ktorý sa pokúša o riešenie zložitých problémov neortodoxnými metódami, pomocou prvkov, ktoré sa bežne nepoužívajú, alebo sa rozchádzajú s tradičnou logikou.” (Bono, E., 1982, s. 144-165)

Konštitúcia duchovných hodnôt vedomia nového veku sa cez ekológiu tvorivých duševných procesov dostáva aj do kontaktu s realitami sociálno-ekonomického rozvoja, v ktorom vzrastá význam ľudského intelektu, objavných informácií a invenčných prístupov v duševnej práci skúmané duševnou ekológiou, psychológiou myslenia a etnometodológiou ako sociológiou vedenia a konania. Sociológia spôsobu života rozširuje rámec sociogenézy nových hodnôt na komplexné riešenie životných problémov ľudského subjektu.

Prvé kroky pri výskume hodnotových posunov v motivácii každodenného správania u nás sa v rozdielnych významových súvislostiach urobili vo Výskumnom ústave životnej úrovne v Bratislave, na FFUK v Bratislave a na ÚML UK v Prahe v rámci dlhodobého výskumu socialistického spôsobu života, problematiky sociálneho správania a životnej dráhy ľudskej osobnosti.

V tomto kontexte sa nastoľovali aj otázky hodnotových štruktúr životnej orientácie mladej generácie.

Dynamicky pochopený spôsob života mladej generácie je reálnou pôdou, na ktorej sa utvárajú tak jej konkrétne životné ciele, ako aj jej celková životná dráha v socialistickej spoločnosti.

V miere, v akej je životná dráha jednotlivca výsledkom jeho sebarealizačného úsilia, vzrastá v živote mládeže význam jej hodnotového vedomia. Formovanie hodnotových štruktúr mladej generácie bolo vždy v popredí výchovno-vzdelávacieho úsilia spoločnosti pre ústredné postavenie hodnôt v sociálnej psychike mladej osobnosti a ich rozhodujúcu úlohu v subjektívnej regulácii jej životnej aktivity.

Vedy o správaní a sociálne vedy venujú dnes hodnotám sústredenú pozornosť ako osovému princípu teoreticko-metodologickej paradigmy objasnenia, diagnózy a prognózy sociálneho správania človeka. V *Slovníku sociálnych vied*, vydanom pod patronáciou UNESCO, sa hodnota chápe ako “označenie objektu akejkoľvek potreby, postoja či túžby. O hodnotách sa poväčšinou hovorí tam, kde jestvuje konkrétny interakčný vzťah medzi potrebami, postojmi a túžbami na jednej strane a nazeranými objektmi na strane druhej.” Preto termín hodnota nemusí označovať nazerané objekty v ich totálnej konkrétnosti, ale môže sa vzťahovať iba na axiologickú závažnosť objektov, či ich stránok pre hodnotiaci subjekt, vďaka ktorej sa objekty stávajú hodnotou. Súčasne sa však daný termín používa vo vzťahu ku kultúre ako “... označenie kultúrnych štandardov, podľa ktorých sa dá porovnávať a posudzovať morálna, estetická či poznávací závažnosť predmetov, postojov, túžieb a potrieb. V tomto prípade tí, ktorí sú nositeľmi takýchto štandardov, veria, že sú cenné a že by sa mali uplatňovať pri hodnotení určitého objektu, t. j., že by sa mali vzťahovať na potreby, túžby a postoje pri oceňovaní závažnosti objektu v porovnaní s iným objektom či objektami.”

(Dictionary..., 1964, s. 1744-1975) Ešte Adam Smith poukázal na dvojznačnosť pojmu hodnota, ktorá súvisí s užitočnosťou kultúrnych hodnôt v spoločenskej praxi.

Rôzne sociálne subjekty rozlične chápu axiologickú závažnosť objektov svojho životného prostredia podľa toho, aká je ich úžitková hodnota pre daný subjekt. Hodnotami sa preto pre ľudí stávajú predovšetkým užitočné objekty, ktoré sú cenné pre ich praktický život v spoločnosti. V procese rozvoja spoločnosti sa kritériá axiologickej závažnosti predmetov skutočnosti rozširujú a súčasne sa komplikuje aj ich využitie ako prostriedkov hodnotenia rozdielnych sociálnych subjektov s odlišnými potrebami a záujmami.

Preto sa v spoločenskom živote stretávame nielen s predmetne rozdielnymi hodnotami kultúry, ale aj so subjektívne daným rozptylom kultúrnych hodnôt. Subjektovo-objektová povaha hodnotiaceho vzťahu diferencuje navyše subjektívne hodnoty, aj pokiaľ ide o kvalitu a intenzitu. Rozsah konsenzu ľudí vo vzťahu k určitým kultúrnym hodnotám ovplyvňuje nielen ich sociálnu distribúciu v kultúrnej atmosfére spoločnosti, akoby sa to mohlo zdať na prvý pohľad, ale pôsobí spätne aj na ich obsah.

Subjektívne hodnoty sa preto v spoločnosti aktualizujú v širokom významovom spektre, ktoré siaha od 1. všeludských hodnôt cez 2. celospoločenské, 3. triedne a 4. iné makro skupinové (etnické, generačné, národnostné a národné) hodnoty až po 5. úzko partikulárne mikroskupinové (profesiové), stavovské či elitárne hodnoty.

Z hľadiska ľudského subjektu sa preto hodnoty vždy javia nielen ako rozdielne duševné a duchovné entity, ale zväčša tiež ako výrazy konfliktných ľudských záujmov až po antinomickosť hodnôt a protikladnosť pozitívnych a negatívnych hodnôt, teoreticky akceptovanú aj marxisticko-leninskou axiológiou.

Zatiaľ čo určitý kultúrny štandard je pre jeden sociálny subjekt nespornou pozitívnou hodnotou, nemusí ňou byť pre druhý, ktorý ho môže dokonca ako kultúrnu hodnotu odmietat' a bojovať proti nemu ako proti sociokultúrnemu zlu. U nás sa v uplynulých rokoch úzko chápané kultúrne hodnoty stávali často východiskom ideologických kampaní proti takým štandardom subkultúry mladej generácie ako šírka nohavíc, dĺžka vlasov či rytmus, hlasnosť a farba zvuku úžitkovej hudby.

Oblúba rôznych vln populárnej hudby, disco, country, folku a rocku vyvolávala podráždenú vkusovú reakciu kultúrnych osobností staršej generácie, ktorí ju označovali za úpadkovú, "papagájovú hudbu" napriek tomu, že sa rock výrazne angažoval v zápase o pokrokové všeludské a celospoločenské kultúrne hodnoty, v boji za mier, za ľudské a občianske práva, rovnoprávnosť rás, sociálnu spravodlivosť a v boji proti hladu v Afrike a Ázii. V priebehu týchto kampaní spravidla prevládli hodnoty nového vkusu a tvorivé pozície jeho nositeľov, takže ozajstným kultúrnym výsledkom daných kampaní bol apel na rozum a hodnotovú toleranciu ako predpoklad kultúrneho rozvoja spoločnosti a rastu kultúrnosti jej občanov.

Hodnoty napriek svojej psychickej subtilnosti predstavujú významnú silu spoločenskej praxe, schopnú brzdiť alebo urýchľovať dynamiku rozvoja spoločenského celku. V socialistickej spoločnosti tvoria hodnoty článok sociálneho mechanizmu jej riadenia, ktorý orgánom spoločenského riadenia umožňuje predovšetkým vo vzťahu k mládeži pozitívne ovplyvňovať jej túžby, životné očakávania a postoje a predchádzať tak vzniku negatívnych modalít v sociálnom správaní mládeže v procese generačnej smeny pracujúceho obyvateľstva.

V živote mladého človeka sa otázky jeho hodnotovej orientácie vyhrocujú hlavne v súvislosti s jeho prechodom zo školského systému do sociálnych systémov nevýrobnej a výrobnnej praxe. Ťarcha nových činnostných očakávaní spoločnosti dolieha na mladú osobnosť pri implementácii jej vzdelania v praktickom ekonomickom konaní, ale aj pri osvedčovaní interiorizovaných socialistických hodnôt v konfrontácii jej sociálneho správania s protispoločenským správaním spoluobčanov.

"Vstup do života" je na jednej strane dovŕšením socializačnej prípravy mladej osobnosti, na druhej strane je však počiatkom jej praktickej socializácie, jej socializačného začleňovania do sociálnych vzťahov a štruktúr spoločenského systému. Vstup do života je začiatkom reálnej životnej dráhy jednotlivca v tomto systéme, jeho sociálnej kariéry ako jeho vlastnej samostatnej cesty v živote spoločnosti so všetkými jej príležitosťami a rizikami, vzostupmi a pádmi.

2. Hodnotové orientácie a sociálne správanie mládeže

Hodnotové orientácie československej mládeže sa utvárajú ako regulatívy jej sociálneho správania v úzkej súvislosti so životnými potrebami a záujmami mladých ľudí z hľadiska pravdy a nepravdy, dobra a zla, spravodlivého a nespravodlivého, cennosti a bezcennosti, krásneho a škaredého, žiaduceho a zakázaného. Relevantnosť týchto hľadísk posudzovania ľudského života pre jeho prežívanie a praktické uskutočňovanie spôsobuje, že sformovanie hodnotového systému mladej osobnosti tvorí nielen cieľ pôsobenia výchovných činiteľov spoločnosti na mladého človeka, ale aj úlohu sebauvedomovacieho procesu samotných mladých ľudí pri hľadaní životnej istoty a identity ich vlastného JA. Závažnosť hodnôt a hodnotových orientácií osobnosti súvisí s tým, že predstavujú najvyššiu úroveň normatívnej sebaregulácie ľudskej osobnosti s ďalekosiahlymi dôsledkami na jej správanie v životnom prostredí. V tomto zmysle sa stávajú hodnoty a hodnotové orientácie ústrednou štruktúrou osobnostného systému človeka a podstatnou zložkou jeho životného názoru, osou subjektívneho prežívania sveta, od ktorej sa odvíjajú zmeny v jeho názoroch, postojoch a životnej činnosti.

Hodnotová orientácia ako zacielenie osobnosti na hodnoty predstavuje súhrnný výsledok socializačného pôsobenia spoločnosti na ľudskú osobnosť. V sovietskom *Filozofickom encyklopedickom slovníku* sa preto hovorí v zhode s terminologickým úzom o hodnotových orientáciách, teda v množnom čísle a hodnotové orientácie sa vymedzujú ako dôležité prvky vnútornej štruktúry osobnosti, fixované jej životnou skúsenosťou, celým súhrnom prežívania vzťahov jednotlivca k objektívnemu svetu ako reálnemu prostrediu jeho života. "Hodnoty z neho vyčleňujú objekty a stránky, ktoré sú dôležité pre súvislú reprodukciu ľudského života. Komplex ustálených hodnotových orientácií tvorí svojráznu os ľudského vedomia smerujúcu do budúcnosti. Hodnoty, ktoré ju orientujú zabezpečujú existenčnú stálosť osobnosti, perzistenciu a súvislosť určitého typu jej zmýšľania a činnosti v meniacich sa životných podmienkach." (Encyklopedičeskij..., 1984, s. 764) Hodnotové orientácie vzťahujú potreby a záujmy osobnosti k budúcnosti ako spoločenskou praxou vytvorenému časopriestoru jej akčných možností a organizujú tak jej životnú perspektívu ako dialektiku možnosti a skutočnosti, potenciálov a reality, želaní a podmienok, teda v základnej významovej štruktúre spoločenského myslenia a konania. Vzhľadom na to je potrebné pokladať hodnotové orientácie v ktorejkoľvek subjektívnej podobe za determinant motivácie osobnosti a za podstatný nástroj spoločenského riadenia sociálnych subjektov.

Hlavný obsah hodnotových orientácií ľudskej osobnosti tvoria politické, mravné a svetonáhľadové idey inkulturované v jej presvedčení ako ideálne reprezentácie jej spontánnych hodnôt - hlbokých, ucelených a trvalých väzieb človeka k jeho životnému prostrediu, od ktorých závisí totožnosť jeho osobnosti. Otrasy týchto väzieb hodnotového sveta jednotlivca vyvoláva v spoločnosti javy invertovanej negatívnej identifikácie, kedy sa ľudia identifikujú s odcudzenými sociálnymi štruktúrami a osobnosťami, ktoré ich zastupujú, alebo sa stávajú (preťaženi množstvom spoločenských očakávaní) obeťami identifikačnej difúzie, kedy sa ich osobnosť triešti, dezaktivizuje a stráca celistvosť vyhranenej, jednoznačne sa správajúcej individuality. Vzhľadom na túto svoju spoločenskú závažnosť stávajú sa hodnotové orientácie ultimátnym cieľom výchovného pôsobenia spoločnosti na jej individuálnych členov, zjednocujúcim v sebe formatívne požiadavky k celému prierezu ich osobnostného systému vedením a intelektom počnúc, až po formy citového prežívania, konatívne postoje a akčný mechanizmus správania.

Hodnotové orientácie sa utvárajú a pôsobia tak na úrovni vedomia, ako aj podvedomia ľudského subjektu. Určujú zameranosť jeho snáh a konania tým, že orientujú jeho vôľové úsilie a pozornosť intelektu pri riešení problémových situácií ľudského života, jeho napätí, protirečení a konfliktov určitým konkrétnym smerom. Praktická inteligencia je schopnosť osobnosti riešiť životné problémy výberom snáh v zhode s cieľmi hodnotovej orientácie osobnosti a správne sa rozhodovať medzi želaniami a povinnosťami, medzi motívmi úžitkového a mravného poriadku.

Spolu s rozvojom spoločenského a osobnostného systému ľudského života sa nevyhnutne menia aj predpoklady utvárania hodnotových orientácií a napriek ich relatívnej stálosti sa napokon menia aj samotné hodnotové orientácie ľudského subjektu.

V tomto zmysle netvorí prežívanie, zmýšľanie a sociálne konanie osobnosti vzájomne izolované ustrnulé štruktúry, ale infraštruktúrnú väzbu dynamických procesov, ktoré sa navzájom potencujú, dynamizujú, alebo brzdia celkový kultúrny rozvoj spoločnosti. V. Brožík domýšľa systémové súvislosti tejto skutočnosti a konštatuje, že “predmetná a osobnostná forma kultúry nie sú iba dva póly jednej činnosti a tým menej proti sebe alebo vedľa seba stojace činnosti, ale sú to dve *formy* (J. S.) toho istého obsahu, a to kultúry ako tvorivej činnosti.” (Brožík, V., 1984, s. 239)

“Hodnotová orientácia”, zdôrazňuje autor, “je vždy proces komplementárny, kde sa prelínajú a navzájom podmieňujú orientácie hodnotami a orientácie na hodnoty. Preto môžeme hodnotovú orientáciu definovať ako zameranosť subjektu na tvorbu a používanie hodnôt tvoriacich komplex jestvujúcich a očakávaných podmienok jeho spoločenského bytia.” (s. 241)

Osobnostný systém človeka s jeho početnými vnútornými a vonkajšími vzťahmi nemožno v akcelerujúcej dynamike rozvoja socialistickej spoločnosti chápať naďalej len ako objekt interiorizujúci kultúrne hodnoty socializmu či ako prostriedok ich implementácie, ale práve ako subjekt kultúrnej tvorby, ako výlučný ľudský zdroj a ústredný článok determinácie kultúrneho vývinu, ktorý rozhoduje o tempe a forme reprodukcie kultúry, o tom, či bude jednoduchou, zúženou alebo rozšírenou reprodukciou. V. Brožík zobrazuje spätnú väzbu subjektu a kultivačnej transformácie hodnôt takouto schémou:

Obidve stránky interakčného vzťahu medzi danými kultúrnymi hodnotami a novými hodnotami cieľovej orientácie ľudského subjektu ako ich referenta chápe ako činnostné, hoci, ako správne zdôrazňuje, nemusia byť iba tvorivé. (s. 241)

Tvorivý rozvoj hodnotových orientácií ľudského subjektu je znakom jeho osobnej zrelosti a vyspelosti spoločenského systému, v ktorom žije. Vo vzťahu k osobnosti je progresívny rozvoj jej hodnotových orientácií ukazovateľom jej sociability, kultúrnosti a sociality. Vo vzťahu k spoločenskému systému je ukazovateľom jeho sociokultúrneho dynamizmu ako schopnosti systému adaptovať sa na trendy kultúrneho pokroku vo svete, alebo pôvodne raziť jeho nové cesty.

Hľadisko hodnotovej orientácie v spoločenskom myslení je výrazne syntetické, zovšeobecňujúce. Je to hľadisko, ktoré integruje vektory pohybu vonkajšieho sveta a tenzory dynamiky vnútorného sveta súčasného človeka, zjednocuje obsahy jeho vedomia a prežívaných hodnotových orientácií do organického celku uvedomovanej životnej orientácie osobnosti, umožňujúcej jej reprodukovať svoj život v danom spoločenskom systéme. Ustálený neprotirečivý celok hodnotových orientácií rozhoduje o ostatných kvalitách osobnosti, ako je jej ucelenosť, spoľahlivosť, vernosť určitým princípom a ideálom, schopnosť vynakladať vôľové úsilie v mene daných ideálov a hodnôt, celková aktívnosť životnej pozície a vytrvalosť pri dosahovaní cieľa.

V hodnotových orientáciách československej mládeže sa odrážajú okrem vekovej špecifiky ontogenézy mladých ľudí a ich spôsobu života aj všeobecné problémy rozvoja socialistickej spoločnosti. Nárast spoločenských problémov v súvislosti so spomaľovaním extenzívneho rozvoja československej spoločnosti ťažko doliehal, napriek vymoženostiam socialistickej sociálnej politiky, na mladých ľudí zneistením ich sociálneho rozvoja a hrozbou zužovania ich životnej perspektívy.

Mladí ľudia reagovali na tieto problémy v svojich hodnotových orientáciách diferencovaným spôsobom: jednak zvýšenou kritickosťou k pribúdajúcim nedostatkom v spoločenskom riadení, jednak väčším odstupom od páľčivých spoločenských problémov, prejavujúcim sa v raste ich sociálnej ľahostajnosti a pasivity.

Trend všeobecného preskupovania kultúrnych hodnôt smerujúci od sociálnych hodnôt k osobným hodnotám mal u našej mládeže špecifické ekonomické, politické a sociálne príčiny v súvislosti s dozrievaním

prelomu v rozvojovej stratégii socialistickej spoločnosti. Osvojenie si koncepcie spoločenskej prestavby XVII. zjazdom KSC sčasti zmenilo spoločenskú atmosféru, ale praktické úlohy modernizačnej prestavby spoločnosti musíme ešte len uskutočniť.

Hoci väčšina našej mládeže nestratila záujem o veci spoločné – “res publica”, nemožno poprieť negatívne tendencie v hodnotovom smerovaní časti mladých ľudí a vonkoncom nie iba u sociálne problémových marginálnych skupín mladej generácie².

Hodnotové orientácie súčasnej mladej generácie, napriek svojej spontánnosti, nie sú nerefektovaným psychickým fenoménom, ale dynamickou zložkou procesu jej sebauvedomovania ako sociálno-vekového subjektu, ktorý je schopný kultúrnej sebareflexie a jej duchovného vyjadrenia v subkultúre mládeže ako generačnej alternatíve celospoločenskej kultúry.

Kritické postoje nášho spoločenskovedného poznania k obsahu reálnych hodnotových orientácií mládeže a nedocenená spoločenská závažnosť ich generačnej formy prerástli do kritiky subkultúry mládeže ako teoretického konceptu.

Racionálna reflexia, ktorá dnes sprevádza utváranie hodnotových orientácií mládeže ako ich ideový rámec a vedomostná infraštruktúra, zvyšuje ich racionalitu a spolu s ňou aj spoločenskú efektívnosť celej subkultúry mladej generácie. Racionálne vedomostné prvky hodnotových orientácií súčasnej mládeže umožňujú integrovať rôzne orientácie do pozitívnej pozície aktívneho postoja k spoločenskému životu. Zaujatie takejto pozície má svoje svetonázorové predpoklady v humanistickom zodpovedaní otázky zmyslu ľudského života a politické v progresívnom riešení rozvojových problémov socialistickej spoločnosti.

Vecná kritika nedostatkov mládežníckej subkultúry, jej nezrelosti, fragmentárnosti a životnou skúsenosťou nepodloženého radikalizmu nesmie zastierať skutočnosť, že rozvoj celospoločenskej kultúry prebieha ako proces konfrontačnej interakcie generačných subkultúr, ako názorové stretnutie tradičných kultúrnych hodnôt s modernými kultúrnymi hodnotami. Ich nositeľmi boli a sú vždy príslušníci mladej generácie, ktorí svojím laterálnym myslením a svojou sociokultúrnou kreativitou vnášajú do spoločenského života inovačné zmeny a pohyb.

V tomto zmysle je progresívny rozvoj ľudskej kultúry trvale spätý s mládežou ako sociálnym subjektom zameraným na budúcnosť a uskutočňujúcim ju ako kvalitatívnu alternatívu súčasnosti vlastnou sociokultúrnou tvorivosťou.

Súčasný prieskum hodnotových orientácií a výskum reálneho spôsobu života mladej generácie zistili značný nesúlad medzi zhodnocovaním práce a produktívnej ekonomickej aktivity a ich spotrebnými aspiráciami. širší rámec konzumnej orientácie týchto aspirácií tvorili privatizačné tendencie v životnej orientácii mládeže po krízových rokoch 1968-1969. Jednou z ich príčin (okrem politických) bol nárast voľného času, ktorý sa cez zmenenú spoločenskú atmosféru premietal aj do spôsobu života mládeže, v ktorom podmienky jej dospievania akcentovali záujmové voľnočasové aktivity s prevahou športu a zábavy, a tiež únik z mestského prostredia do prírody.

Toto smerovanie spôsobu života mládeže je pochopiteľné a hodnotové problémy vyvstávajú až v súvislosti so subjektívnym zmyslom voľnočasových aktivít, v súvislosti s tým, či stimulujú pasívnu životnú pozíciu mladého človeka alebo jeho aktívny záujem o kultúrne hodnoty a jeho vlastnú sociokultúrnu aktivitu ako podmienku jeho osobného rozvoja a produktívnej účasti na rozvojových procesoch spoločnosti³.

---

² Výskum hodnotových orientácií československej mládeže sa začal po predbežnom vyjasnení ich teoretických súvislostí koncom šesťdesiatych rokov v súvislosti so spoločenskou aktivizáciou mládeže pri náprave chýb minulosti. Súvislý program ich výskumu vznikol však až r. 1977 v rámci ŠPEV ako č. ú. VI-1 /69 *Formovanie potrieb a hodnotových orientácií v rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Výskum sa uskutočňoval rutinnými sociologickými a psychologickými metódami a prostriedkami filozofickej analýzy manifestných postojov mládeže v kontexte rozvoja životných potrieb obyvateľstva.

³ Preto bol výskum *Názory mládeže na zameranie voľného času a podmienky pre jeho trávenie* uskutočňovaný Ústavom pre výskum verejnej mienky pri FSU (Názory..., 1986) a analogický výskum *Špecifika trávenia voľného času 15-18 ročnej mládeže ČSSR v Ústave pre výskum verejnej mienky pri SŠU (Správa..., 1986)* zameraný predovšetkým na

3 Dynamický rozvoj hodnôt v kontexte spoločenskej prestavby

Proces spoločenskej prestavby v ZSSR kriticky odhalil statickosť, formalizmus a uniformitu oficiálne proklamovaných kultúrnych hodnôt, ktoré nezodpovedali revolučnej podstate socializmu a skresľovali ozajstný kultúrny obsah, sociálny a ľudský zmysel socialistických hodnôt, ako sa konštituovali v dejinnom rozpätí vývinu socialistických ideálov a revolučného robotníckeho hnutia. Je zákonité, že takéto hodnoty a atmosféra oslavného tradicionalizmu narazili na živú zákonitosť rozvoja reálneho socializmu a zdravý odpor mladej generácie ako sociálneho subjektu orientovaného na budúcnosť a životne spätého s dynamickými procesmi jej utvárania. V dejinnom zápase sociálnych síl tradicionalizmu a modernizmu, ktorý tvorí sociokultúrny obsah civilizačného problému súčasných dejín, stojí mladá generácia spontánne na strane síl usilujúcich sa o modernizáciu, revolučnú obnovu starých prežitých poriadkov.

Hodnotové orientácie mládeže sa však dnes utvárajú v takom zložitom systémovom prostredí spoločenského života, že sa nemožno spoliehať na spontánne mechanizmy formovania inovačných hodnotových štruktúr mládeže a živelné pôsobenie zaujatých životných pozícií v prebiehajúcej spoločenskej prestavbe.

Hodnotové pozície mládeže je treba kultivovať, racionálne ich objektivizovať, trpezlivo budovať organizačné formy ich zapojenia do sociálneho mechanizmu spoločenského riadenia a ich implementácie ako morálnej a sociálnej sily progresívneho rozvoja spoločnosti. M. S. Gorbačov na 19. celozväzovej konferencii KSSZ ukázal na kultúrne a politické podmienky mobilizácie tvorivého potenciálu mládeže v dynamike spoločenského rozvoja: "Je nesporné, že v posledných rokoch sa vyslovilo nemálo zarmucujúcich a dokonca tragických slov, ktoré môžu vyvolávať trpkosť, bolesť, rozhorčenie a nesúhlas. Nepoznať a nevidieť by zaiste bolo príjemnejšie. Z takéhoto prístupu sa však nemôže zrodiť revolučné vedomie, občianska angažovanosť, statočnosť a vysoká zodpovednosť človeka, také nevyhnutné pre úspech prestavby. Práve preto sa strana smelo pustila do kritického prehodnotenia minulosti, do obnovy historickej pravdy, do rehabilitácie tých, čo sa stali obeťami nespravodlivých obvinení a nezákonnosti. ... Ide o našu stranícku česť a svedomie, o intelektuálnu dôstojnosť Leninovej strany. Nie je jednoduché ani ľahké kliesniť si cestu k pravde, ale strana, ktorá si hovie v ideologickom pohodlí, ktorá si namýšľa, že má pravdu vo svojich rukách a že nie je nevyhnutné deň čo deň sa o ňu zasadzovať, ale stačí ju len vybrať z trezoru, taká strana riskuje stratu svojej duchovnej a morálnej autority, svojho revolučného charakteru a schopnosti byť politickým predvojom spoločnosti." (Realizácia..., 1988, s. 72-73)

---

vyjasnenie štruktúry voľnočasových aktivít mladých ľudí a ich axiologického statusu v rozpätí od domácej zábavy, tanca, športu, vzdelávacích a pracovných aktivít po umeleckú a technickú tvorivosť. Súčasťou výskumov bolo aj dotazovanie mladých respondentov na to, ako hodnotia negatívne javy v živote mladej generácie, predovšetkým výskyt spoločensky nebezpečného správania od narkómie po kriminalitu.

Sústredené údaje predstavujú rozsiahly súbor empirických informácií, na základe ktorých možno vypovedať o súčasných hodnotových orientáciách československej mládeže ako o vcelku pozitívnom, hoci kritickým zhodnotením jej aktuálneho sociálneho postavenia a spôsobu života.

Kritické názory mládeže sa vzťahujú nielen na niektoré bezprostredné podmienky jej života vo voľnom čase, ale aj na širšie spoločenské podmienky jej sociálneho rozvoja, ktoré rušivo zasahujú do jej pohybu v sociálno-triednej štruktúre spoločnosti a odcudzujú ich sociálny vzostup ich sebaučneniu. Vo výskume odznali aj sebakritické názory na príčiny negatívnych sociálnych deviácií, demoralizácie, kriminality, záhal'ky a nudy mladých ľudí, ktoré korenia v ich vlastnej subjektivite: nedostatku vôle, nepriebojnosti alebo pohodlnosti.

Výpovedná hodnota zistených hodnotových orientácií umožňuje formulovať nielen diagnózu sociálneho správania mladej generácie z hľadiska sociálneho rozvoja jej samej, ale formulovať tiež prognózu jej sociálneho správania ako faktora rozvoja socialistického spoločenského systému.

Všeobecne prijímaný predpoklad, že vo svete dochádza k významnému posunu hodnotových orientácií mládeže, smerujúcemu od sociálnych hodnôt k individuálnym, sa dovoľáva početných sociologických prieskumov hodnotových štruktúr mladej generácie.

Tento predpoklad sa aj u nás uplatňuje pri interpretácii narušeného vzťahu mladých ľudí k sociokultúrnym hodnotám socialistickej spoločnosti. Viaceré skutočnosti ukazujú však na problematickosť tohto alibistického predpokladu tak vo svete, ako aj u nás.

Empirické zistenia, o ktoré sa opiera, strácajú vierohodnosť vo svetle záujmu mladej generácie o rehabilitáciu historickej pravdy o vývine socializmu, nápravu nezákonnosti a amoralizmu, ale tiež jej angažovanosti v rozvoji národného hospodárstva, vedecko-technickej a umeleckej tvorivosti. Uvedený predpoklad je zjavne "ideologicky pohodlný" (M. S. Gorbačov), čím sa však nestáva ani pravdivým, ani správnym. Ide o súdobý mýtus spočívajúci na mýlnej metodologickej a teoretickej interpretácii ich hodnôt, na povrchnej javovej explikácii obsahu hodnôt a ich následnej chybnéj klasifikácii. K teoretickej dezinterpretácii hodnôt pristupuje metodologická vágnosť chápania ich transformácie pri interiorizácii predmetných hodnôt socialistickej kultúry mladou osobnosťou.

Osobnostné zvnútornenie socialistických hodnôt v psychike mladého človeka je neobyčajne zložitý proces, v ktorom intervenuje množstvo sociálnych faktorov, aj keď ide o neopakovateľný intímny proces individualizácie dospievajúcej osobnosti.

Hranica medzi "sociálnym" a "individuálnym" v hodnotovom svete jednotlivca bola vždy relatívna a v súčasnosti sa ďalej relativizuje v súvislosti s racionalizáciou hodnôt, difúziou vedomostí sociálnych, humánnych a humanitných vied, sprevádzajúcou intelektualizáciu a informatizáciu spôsobu ľudského života.

Čo bolo včera sociálnou a dokonca prírodnou hodnotou, je dnes exponovanou individuálnou hodnotou, vyjadrujúcou naliehavú prioritu ľudského života. Neplatí to len o ekologických a civilizačných hodnotách, ale aj o hodnotách technických, estetických, morálnych, politických a poznávacích v ich najširšom zmysle. Sú tieto hodnoty sociálne alebo individuálne? Je súčasná vedomostná identifikácia hodnôt adekvátna ich obsahu? Zodpovedá vysokej dynamike ich formálnych a obsahových transformácií, ktoré do hodnotového sveta osobnosti vnáša jej účasť na spoločenskom dianí? Nedochádza v procese interpretácie hodnôt k hermeneutickému skratu, ktorý sémanticky simplifikuje a posúva ich význam a zmysel pri operacionalizácii ich empirického výskumu? To sú otázky, ktoré vznikajú pri vyhodnocovaní výsledkov dlhého radu prieskumov hodnotového vedomia československej mládeže v sociológii (Holda, D. - Čermáková, Z., 1980, s. 90-101) a sociálnej psychológii a aj pri interpretácii získaných údajov.

Prognóza sociálneho správania československej mládeže

Napriek tomu, že hodnotové orientácie sú iba jedným zo subjektívnych faktorov utvárania sociálneho správania československej mládeže v budúcnosti, prepožičiava im ich ústredné postavenie v regulácii sociálneho správania dospievajúcej mládeže vysokú výpovednú schopnosť v jeho prognózovaní.

Dedukcia hodnotových orientácií z empiricky zistených názorov mladých ľudí v ČSSR ukazuje, že sa ich sociálne správanie v budúcnosti bude utvárať v alternatíve sociálnej pasivity a aktivity, koherencie s doterajším kultúrnym vývinom spoločnosti a odklonom od jeho tradičných trendov, teda v sociálnom poli stretnutia tradicionalizmu a modernizmu.

Pri rozhodovaní medzi týmito alternatívami životnej orientácie budú ich správanie ovplyvňovať tak subjektívne, ako aj objektívne príčiny. Prvé budú súvisieť predovšetkým s ich situovanosťou do vekového pásma mladosti a s priebehom ich ontogenézy ako aj fylogenézy mládeže ako sociálno-vekovej skupiny obyvateľstva.

Druhé budú odrážať sociálnu dynamiku, medzinárodný kontext a konkrétny stav socialistickej spoločnosti.

Napriek viacerým nežiaducim javom v sociálnom správaní československej mládeže prevážia podľa všetkého priaznivé trendy v jej správaní, utvárajúce sa pod vplyvom spontánnej činorodosti mladej osobnosti

a pod tlakom spoločenských podmienok jej osamostatňovania v praktickom živote. Tieto determinanty sociálneho správania mládeže sú homologické v kapitalistickej a socialistickej spoločnosti a západní prognostici s nimi spájajú pozitívne rozhodnutie zmienenej alternatívy v procesoch modernizačnej aktivity mladej generácie. Západonemecký sociológ Frank Benseler, opierajúc sa o symptómy sociálnej aktivity mladej generácie, vystupuje polemicky proti téze “no future” ako výrazu rezignácie na budúcnosť mladej generácie a tvrdí: “”No future” znamená varovanie pred možnou realitou. Výzvu pokusne sa vydať nevyšliapanou objaviteľskou cestou, na ktorej kapilárne zmeny stimulované estetikou odporu vytvárajú inú budúcnosť, než aká vyplýva z tradície!” (Benseler, F., 1983, s. 12-13)

V socialistickej spoločnosti pristupujú k týmto subjektívnym príčinám spoločenskej angažovanosti mládeže aj pozitívne zmeny v objektívnych podmienkach jej života, ktoré prinesie prestavba spoločenského mechanizmu vývinovej reprodukcie spoločnosti.

V spojení subjektívnych a objektívnych determinácií života mladej generácie v prelomových rokoch 20. storočia a v prvom desaťročí 21. storočia vznikne kvalitatívne nová spoločenská situácia, v ktorej intelektualizácia a informatizácia výrobných a nevýrobných procesov národného hospodárstva nastolí so všetkou naliehavosťou konca éry ekonomiky v jej tradičnom industriálnom a postindustriálnom chápaní problém novej hodnotovej orientácie ako problém spoločenskej práce a hodnotovej pozície produktívnej činnosti človeka.

Riešenie oboch týchto prepojených problémov ťažko možno termínovať, ale možno s istotou povedať, že reálne spoločenské postavenie mládeže ju bude orientovať modernisticky v progresívnom zmysle slova. Uspokojovanie jej rozvíjajúcich sa životných potrieb bude stimulovať jej životnú aktivitu a jej vyššie vzdelanie a absencia sociokultúrnych znakov minulosti, ktoré robili nevyspytateľnou sociálnu aktivitu predchádzajúcej generácie, ju povedie k tvorivému hľadaniu sociálne spravodlivej a ľudsky dôstojnej životnej cesty.

Dynamika vedecko-technického rozvoja vyžaduje rozvoj vedy, intelektuálnej kultúry a kultiváciu inteligencie mladých ľudí. Spoločensky efektívna implementácia vedeckých poznatkov je však nemysliteľná bez morálnej motivácie a regulácie sociálneho správania ľudí etickými hodnotami. Faktorom prognostického výhľadu spoločenskej aktivity sa tak stáva nielen vedenie a kvocient inteligencie jednotlivcov, ale aj ich morálne kvality. Reálna štruktúra morálnych hodnôt bude závažná ako v diagnóze, tak aj v prognóze sociálneho správania mládeže, a preto bude dôležité sledovať nielen IQ mladej osobnosti, ale aj jej EQ, etický kvocient ako mieru jej schopnosti reagovať na praktické očakávania a potreby spoločnosti vo vzťahu k užitočnosti jej sociálneho konania.

Dennis Gabor, ktorý nastolil otázku etického kvocientu osobnosti pri analýze vzťahu technológie a ľudských hodnôt, ukazuje, že “etické správanie” nerieši problémy, a preto ho nemožno merať batériou otázok. Jeho racionálne závažné ukazovatele sa dajú získať iba pozorovaním aktuálneho sociálneho správania, čo tvorí iný dôležitý rozdiel medzi IQ a EQ. Prvý je meradlom, ktoré sa dá aplikovať u školákov, druhý je použiteľný len vo vzťahu k dospelým, hoci prognózy skúsených vychovávateľov sú často prekvapivo presné. Ľudia musia byť vychovávaní k schopnosti pokračovať vo vývine po dosiahnutí zrelosti a v dospelom veku.

To nás približuje k inému zanedbávanému ideálu: rozmanitosti. Naš svet je smutne uniformný a ťažko môže byť iný v demokracii, ktorá zbohatla. A stane sa ešte smutnejším, pretože je mrzačený preľudnením. Ak však unikneme trojitému nebezpečenstvu, ktoré nám hrozí: nukleárnej vojne, preľudneniu a existenčnému zhnuseniu z vnútornej prázdnoty, môžeme sa začať približovať k hodnotnému svetu, bohatému na rozmanitosť. Zatiaľ konečný cieľ nevidíme a ani ho vidieť nechceme. Naším heslom by nemala byť utópia, ale umiernenější maximum: “Predstavenie musí pokračovať.” (Gabor, D., 1975, s. 185-186) Reálna štruktúra rozvoja životných potrieb terajšej mladej a na prelome tisícročí už zrelej a dospelšej generácie bude motivovať jej životné úsilie novými syntetickými sociokultúrnymi hodnotami, ktoré prekročia antinómie a alternatívy platných hodnotových orientácií, posunú hodnotovú pozíciu ľudskej osobnosti z polohy “mať” do polohy “byť a dať”, oslabia nacionálne ladenie ľudskej psychiky v prospech internacionálneho a všeludského a rozšíria životnú perspektívu človeka z regionálnych štátno-teritoriálnych dimenzií na globálne všeludské

chápanie cieľov, úloh a zmyslu jeho života. Tieto dôvody vedú k optimistickému pohľadu na schopnosť terajšej mladšej generácie úspešne zvládnuť problémy, ktoré jej zanechali predchádzajúce generácie ako jej sociokultúrne dedičstvo. Optimizmus prognózy sociálneho správania československej mládeže v súčasnom svete je, pravda, podmienený čínorodosťou mladých ľudí samých, premenou ich správania na prakticky efektívne progresívne konanie.

LITERATÚRA

1. Formovanie potrieb a hodnotových orientácií v rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bratislava, VÚŽÚ 1978, Výskumné práce č. 184.
2. CAPRA, F.: The turning point. Science, society, and the rising culture: Punkt zwrotny. Państwowy Instytut wydawniczy, Warszawa 1982.
3. ROZSAK, G. - LEONARD, G.: The Transformation: A Guide to the Inevitable changes in Humankind. New York 1972.
4. EDWARD de BONO - Lateral Thinking. In: The Schumacher Lectures. ed. by S. Kumar. London 1982.
5. Dictionary of Social Sciences. Ed. by J. Gouldner and W. L. Kolbe: Free Press of Glencoe. New York 1964.
6. Encyklopedičeskij filosofskij slovar, Sovjetskaja enciklopedija, Moskva 1983.
7. BROŽÍK, V.: Hodnoty a významy. Bratislava, Pravda 1984.
8. Názory mládeže na zaměření volného času a podmínky pro jeho trávení. Závěrečná zpráva výzkumu č. 85 - 5. Ústav pro výzkum veřejného mínění. Praha 1986.
9. Správa z výskumu špecifiká trávenia voľného času I S-18 ročnej mládeže „SSR. Správa z výskumu, Ústav pre výskum verejnej mienky. Bratislava 1986.
10. Realizácia uznesení XXVII. zjazdu a úlohy pri prehľbovaní prestavby. Správa prednesená generálnym tajomníkom ÚV KSSZ na 19. celozväzovej konferencii KSSZ 28. júna 1988. Zborník dokumentov. Bratislava, Pravda 1988.
11. HOLDA, D. - ČERMÁKOVÁ, Z.: Sociologický výskum hodnotových orientácií. Sociologický časopis; 16, 1980 č. 1.
12. BENSELER, F.: "No future" - populäre Resignation oder Realität? Bertelsmann Briefe. Heft 111/112. Bertelsmann Verlag, Wiesbaden-Gttersloh 1983.
13. GABOR, D.: Figthing existencial Nausea. Impact: Science on Society. W. B. Saunders Company. Philadelphia-London-Toronto 1975.

Článok bol uverejnený v časopise Sociológia 21, 1989, č. 2, s. 175-193.

Juvenilná politika a informatizácia česko-slovenskej spoločnosti

Juraj Suchý

Prognostický ústav SAV Bratislava

Česko-slovenská mládež sa v novembri 1989 stala subjektom utvárania svojej budúcnosti spôsobom, ktorý signalizoval zásadnú zmenu v povahe, smere a tempe vývoja spoločnosti v 90. rokoch. Mládež prestala byť pasívnym objektom politiky komunistického štátu, ktorý v nej sledoval ciele nezodpovedajúce životným záujmom mladej generácie. Mladí ľudia sa stali aktívnou spoločenskou silou, ktorá dokázala zvrhnúť totalitný systém moci komunistickej strany založený na generačných skúsenostiach, záujmoch a predsudkoch starnúcej vekovej vrstvy obyvateľstva. "Starostlivosť" tejto vrstvy o mladé pokolenie sa vyznačovala senioristickou predpojatosťou a neochotou reagovať na životné potreby a túžby mladých ľudí, a tak ako školská, kultúrna, kádrová a sociálna politika štátu voči mládeži bola hlboko odcudzená potrebám mládeže, ktorých sa ideologicky dovoľávala. Vstup mládeže na politickú scénu sa preto nevyhnutne stal jej konfrontáciou so senioristickou politikou, ktorá deprivovala mladých ľudí zastaranými vedomosťami v nefunkčnom vzdelávacom systéme a konzervatívnymi hodnotami v dvojtvárnej komunistickej výchove.

1. Juvenilná politika v demokratizácii česko-slovenskej spoločnosti

Demokratické premeny česko-slovenskej spoločnosti priniesli spolu s politickou angažovanosťou česko-slovenskej mládeže aj vznik juvenilnej politiky, v ktorej demokratické iniciatívy a organizácie mládeže začali participovať na politike štátu voči mladej generácii a uplatňovať v nej jej záujmy ako sociálno-vekového segmentu populácie, životné ciele ktorého sa stabilizujú a uskutočňujú v budúcnosti a ktorý sa na ňu preto orientuje a svojím inovačným správaním budúcnosti uskutočňuje.

Svojou účasťou na činnosti štátu sa terajšia mladá generácia zaraďuje do procesu modernizačných zmien, ktoré posúvajú zastupiteľskú demokraciu smerom k participačnej demokracii s väčšími možnosťami a nárokmi na zodpovednú angažovanosť občanov v utváraní politik štátu. Toto úsilie predstavuje v procese demokratických premien česko-slovenskej spoločnosti dôležitý dynamizačný trend jej obnovy.

Ústredný problém politickej angažovanosti mládeže na utváraní jej životnej dráhy odhalil už konflikt autoritatívnej a permissívnej výchovy v šesťdesiatych rokoch.

2. Problematizácia tradičnej pedagogiky

Zrýchlenie spoločenských zmien a ich variabilita v technickej civilizácii vyústili v šesťdesiatych rokoch do problematizácie tradičných vzdelanostných hodnôt, životnosť ktorých sa skracovala úmerne akcelerácii vedecko-technického rozvoja spoločnosti. S oneskorením kultúrnych zmien za technologickými sa obnažilo zaostávanie výchovných hodnôt za funkčnými očakávaniami spoločnosti voči sociálnej aktivite jej členov.

Neúnosnosť predlžovania toho, čo sociológia nazvala kultúrne zaostávanie (cultural lag), pocítila ako prvá vysokoškolská mládež, schopná reflektovať sociokultúrne a politické súvislosti ustrnulého výchovno-vzdelávacieho systému. Problematizácia pedagogiky, založenej na potrebách industriálneho spôsobu výroby a masovej spoločnosti, vyústila v závere šesťdesiatych rokov do generačného konfliktu, v ktorom bola tradičná pedagogika usvedčená ako autoritatívna represia spoločenských záujmov mládeže z pozície záujmov "generácie otcov". Triumf demokratických hodnôt nad autoritatívnym duchom donucovania a násilia v rokoch totalitarizmu u nás rehabilitoval študentskú revoltu z roku 1968, ale nedal za pravdu permissívnej pedagogike či už v Amerike, či v Európe ani v sedemdesiatych rokoch, ani v súčasnosti.

Sociálno-ekonomické problémy, ktoré vyvolala v živote česko-slovenskej mládeže demokratizácia spoločnosti a úzkoprsosť ekonomickej reformy, obnažili podstatu krízy tradičnej pedagogiky v jej náboženskej či sekulárnej podobe ako hľadanie odpovede na otázku: Ako zabezpečiť efektívne vzdelanie a

výchovu mladej generácie v dynamicky sa meniacich spoločenských podmienkach jej životného uplatnenia? Uspokojivá odpoveď na ňu sa utvára v dvoch významových súvislostiach. V logike zainteresovanosti samotnej mládeže na získaní vedomostí, hodnôt a vzorov osobne účelného správania a v logike záujmu spoločnosti na spoločensky funkčnej činnosti mládeže, jej očakávaní voči jej kvalifikácii a sociálno-ekonomickej aktivite. Demokratické zmeny v česko-slovenskej spoločnosti problematizujú obidve tieto logiky tým, že ich konfrontujú s budúcnosťou, vystupujúcou na horizont úvah mladej osobnosti i demokratických inštitúcií spoločenského riadenia.

Víťazstvo demokracie nad totalitarizmom upevnilo v Európe vážnosť demokratických kultúrnych hodnôt v celej duchovnej kultúre, vrátane výchovy a vzdelávania. Spolu s tým oživilo problém, s ktorým má školská politika u nás svoje skúsenosti ešte z konca štyridsiatych rokov, otázku kompetentnosti mladých ľudí zasahovať do výchovno-vzdelávacieho procesu. Neúspech taktiky "represívnej tolerancie" (H. Marcuse) v USA a permisivity v SRN ukazuje, že akulturalizácia a socializácia mládeže predstavuje komplexný spoločenský problém, riešenie ktorého najužším spôsobom súvisí s rozvojom spoločnosti, dynamikou jej sociálneho, ekonomického a kultúrneho rastu a kvalitou jej politického zriadenia.

3. Výchovno-vzdelávací systém otvorený inovačným zmenám

Zrútenie systému komunistickej výchovy svedčí o tom, že efektívnosť výchovy a vzdelávania nemožno dosiahnuť upevňovaním jeho normatívnosti a disciplinovaním jeho účastníkov.

V súčasnej spoločnosti je akulturačný prenos vedomostí a vzorov správania nerozlučne spojený s akcelerujúcou dynamikou spoločenských zmien a jeho funkčnosť a efektívnosť závisí od otvorenosti výchovno-vzdelávacieho systému inovačným impulzom týchto zmien.

Vytvorenie informačne otvoreného systému vzdelávania a výchovy, schopného držať krok s dynamikou spoločenského vývoja, je mimoriadne závažnou úlohou demokratizácie česko-slovenskej spoločnosti vzhľadom na to, že kríza industriálneho spôsobu výroby a ekonomická reforma ju bezprostredne konfrontujú s informatizáciou národného hospodárstva. Prechod na informačné technológie vo výrobe a civilizačnej infraštruktúre spoločenského života kladie s predstihom reformné nároky na metódy výučby a obsah učebných programov - ich vlastnú informatizáciu.

Výchova a vzdelávanie dospievajúcich členov demokratickej spoločnosti sa nemôže uskutočňovať spôsobom, ktorý oslabuje i základnú kultúrnu kvalitu osobnosti na fungovanie demokracie: byť samostatne sa rozhodujúcim, iniciatívne a zodpovedne konajúcim občanom. Zodpovedná tvorivosť mladej osobnosti je funkciou vzdelania a výchovy. Medzi pôsobením výchovno-vzdelávacieho systému na jeho účastníkov a ich spätným vplyvom na tento systém musí v demokratickej spoločnosti jestvovať inštitucionalizovaná väzba, ktorá rieši asymetriu vývinových zmien systému školstva a osobnostného systému príslušníkov terajšej mladej generácie vzrastom participácie mladých ľudí na demokratických zmenách školstva. Informatizácia školstva je jedným z tých problémov, v ktorom sa záujmy mládeže stretávajú so záujmami spoločnosti a ktorý by mohol poslúžiť ako východisko demokratického pôsobenia študentov na ich vzdelanie a výchovu a prvý krok v demokratickej sebaregulácii mládeže pri utváraní jej životnej cesty.

Revolúcia mládeže v Československu roku 1989 bezpochyby využila skúsenosti svetovej revolty mladej generácie z roku 1968 a pritom ideovo obohatila kultúrnu reflexiu akulturalizácie a socializácie mládeže o nové poznatky a hodnoty.

Súčasne svojimi výsledkami zdôraznila príslušnosť mládeže k spoločnosti ako sekundárnemu systému ľudského súžitia, v ktorom sa mladí ľudia stávajú trpným objektom jeho systémových potrieb vždy, keď sa nezúčastňujú na ich politickej kontrole ako aktívne politické subjekty - občania demokratického právneho štátu. Terajšiu mládež o tom presvedča rozbiehavosť jej zásluh o revolúciu a neuspokojivosť jej sociálno-ekonomického postavenia v procese prechodu na trhovú ekonomiku, v ktorom sa študujúca mládež a uční stali prvou obeťou nezamestnanosti.

Ekonomické príčiny nezamestnanosti ČSFR prekryli dočasne jej epochálnu civilizačnú príčinu v premene industriálnej spoločnosti na informačnú, založenú na počítačmi integrovanej výrobe (CIM) a komplexnej aplikácii umelej inteligencie a informácií v organizácii a riadení spoločenského života. “Vo štvrtej technologickej revolúcii” (D. Bell), ktorá dnes dovŕšuje informatizáciu spoločnosti, nahrádza živú fyzickú i duševnú prácu produktívna činnosť výpočtovej techniky. Informatizácia sa však vzniesla nad terajšou mladou generáciou nielen ako hrozba jej spoločenskému uplatneniu, ale vynorila sa pred mladými ľuďmi aj ako výzva ich úsiliu o vyššie vzdelanie, väčšiu kultúrnosť a sociokultúrnu činnosť v praktickom ekonomickom a politickom živote.

4. Informácie a ich hodnota v živote česko-slovenskej mládeže

Informatizácia spoločnosti poskytuje terajšej mladej generácii životnú šancu rozšíriť jej vzdelanostný obzor a kultúrny horizont jej spoločenského uplatnenia v súčasnej a budúcej spoločnosti. Vzdelanie a kultúrnosť osobnosti sa stane rozhodujúcim zázemím optimálneho riešenia životných problémov jednotlivcov, ktoré sa v procese premeny industriálnej spoločnosti na postmodernú informačnú spoločnosť stávajú čoraz komplexnejšími.

Transformačné zmeny česko-slovenskej spoločnosti, jej demokratizácia a prechod národného hospodárstva na trhovú mechanizmus menia sociokultúrne podmienky života jednotlivcov a spolu s nimi i formy, obsah a zmysel ich životných činností.

Využitie šance, akú predstavuje informatizácia na zlepšenie ľudského života, je úlohou, na riešení ktorej sa môže vzhľadom na svoje duševné a duchovné predpoklady podieľať predovšetkým mládež, ktorá bude hlavným užívateľom jej budúcich sociálno-ekonomických prínosov.

Táto futuristická dimenzia informatizácie ako inovačného procesu vo výrobe, národnom hospodárstve, politike, duchovnej kultúre a spôsobe ľudského života utvrdzuje pôvodné chápanie samotných informácií, ktoré Norbert Wiener chápal ako etapu aktívneho adaptačného správania v meniacom sa prostredí, to znamená spätnú väzbu medzi subjektom aktivity, živým organizmom, človekom, spoločnosťou či strojom a jeho objektívnym prostredím. “Informácia je podľa neho názov pre obsah toho, čo sa vymení s vonkajším svetom, keď sa mu prispôbujeme a pôsobíme naň svojím prispôbovaním.” (s. 39)

Zakladateľ kybernetiky sa vo svojej demokraticky angažovanej práci kriticky vyslovil proti formalistickému a technicistickému chápaniu informácií ako ich množstva, ignorovaniu ich obsahu a prenikavých sociokultúrnych účinkov ich využívania v spoločnosti. “Nemyslím”, píše v nej, “že si sociológovia neuvedomujú existenciu a komplexnú povahu procesu oznamovania v spoločnosti, doposiaľ však zvyčajne nevenovali pozornosť tomu, do akej miery sú oznamovacie procesy spojivom, ktoré spája spoločnosť do celku.” (s. 40)

Mladé pokolenie je nielen nositeľom najnovších informácií ako spoločensky užitočného vedenia, s ktorým sa oboznamuje vo výchovno-vzdelávacom procese, ale je aj prostredníkom šírenia informácií v duchovnej kultúre a ich implementácie v praktickej a materiálnej kultúre spoločnosti. Na prelome storočí sa mládež stala reálnym subjektom spoločenských zmien, ktoré v 21. storočí pretvoria modernú masovú spoločnosť na informačnú spoločnosť a dovŕšia humanizačné premeny technickej civilizácie ľudským zaobchádzaním s ľudskými bytosťami ako najcennejším tvorivým potenciálom rozvoja ľudskej spoločnosti a kultúry v postmodernej ére. Etos týchto premien je racionálny, univerzalistický a všeľudský.

Informácie sa v rozvoji spoločnosti menia čoraz viac z poznania skutočnosti na správy komunikačného procesu, slúžiace praktickej motivácii a orientácii činnosti jednotlivcov a organizácií v reprodukcii spoločnosti. Budovanie informačných systémov mládeže nemôže byť vzhľadom na praktickú transformačnú funkciu informácií v živote spoločnosti plošnou deskripciou životného procesu mládeže, ale selekciou a účelnou organizáciou poznatkov a údajov potrebných na riadenie školstva, zdravotníctva, kultúry a osvetu a, prirodzene, hlavne na úspešné vedenie uspokojivého života mladými ľuďmi samotnými. Všestranne informovaný osobný manažment je predpokladom životného štýlu založeného na racionálnej životnej

filozofii, vďaka ktorej vzrastá celková racionalita života mladej generácie, znižuje sa dištancia medzi želanou spontaneitou štýlu života a stochastickou kauzalitou determinácie spôsobu života mladých ľudí spoločenským systémom. Ich úsilie o sebaurčenie sa stáva reálnejším a účinnejším.

5. Informačné centrá mládeže

Informačné centrá mládeže predstavujú špecifickú inštitúciu informačnej činnosti ako procesu komunikácie informácií určených mládeži ako celku i individuálnym osobám, ktoré typologicky určujú aktuálnu skupinovú identitu mládeže. Informačné strediská mládeže jej sprístupňujú relevantné spoločenské informácie potrebné pre pravdivú, správnu a včasnú orientáciu jej životnej aktivity. Podstatnú časť týchto informácií tvoria informácie o samotnej mládeži ako poznatky sprostredkujúce solidaritu, porozumenie a organizovanosť vzájomného styku mladých ľudí ako generačnej vrstvy so spoločnou mentalitou, životnými problémami a vlastnou subkultúrou, odlišnou od všeobecnej kultúry etablovanej v danej spoločnosti. Po všetkých kritikách subkultúry mládeže ako alternatívnej kultúry a kontrakultúry sme dnes konečne dospeli k pochopeniu toho, že vývin ľudskej kultúry, ktorý ju oživuje ako organický moment ľudského súžitia, je vôbec mysliteľný len ako striedanie generačných subkultúr, z ktorých každá neguje predchádzajúcu ako anachronickú v súvislom procese zmien, smerujúcich od tradičnej kultúry k modernej a od modernej k postmodernej.

Informačné strediská určené mládeži predstavujú osobitnú inštitúciu informačnej činnosti, ktorú si vyžiadala vzrastajúca komplexita spoločenského života a zrýchľujúce sa tempo spoločenských zmien, ktoré menia kognitívne mapy spoločnosti vo vedomí jej občanov nie už len z generácie na generáciu, ale v každej demografickej kohorte vekových ročníkov. Mladí ľudia potrebujú sociokultúrne informácie v širokom spektre ich rozvíjajúcich sa životných záujmov a predovšetkým vecné odpovede na otázky ich profesijnej orientácie a prípravy na ekonomickú aktivitu v národnom hospodárstve ako základnej podmienky ich osobnej samostatnosti a produktívneho sebaurčenia.

Informačné centrá mládeže preto vznikli najskôr v ekonomicky rozvinutých krajinách Európskeho spoločenstva a osvedčili sa v nich ako kultúrne inštitúcie uľahčujúce prechod mladých ľudí z výchovno-vzdelávacieho systému do ekonomického systému súčasnej spoločnosti. Mládež je v nej dnes nielen aktívnym činiteľom difúzie a obehu informácií, ale aj ich produkcie a využitia v praxi.

V procese informatizácie sa preto mládež a mladosť zhodnocujú ako ekonomický zdroj a faktor dynamizácie rozvoja národného hospodárstva. "Kapitál mladosti" sa v dôsledku toho stáva stredobodom pozornosti politikov všetkého druhu a hlavným objektom prognostickej činnosti a futuristických úvah o budúcnosti ľudstva. Informačné centrá mládeže sú inštitúciou schopnou prekonať psychologické zábrany mladých ľudí hľadajúcich radu pri riešení ich životných ťažkostí. Ako útvary neformálneho prvého kontaktu s problémovou mládežou plnia okrem psychoterapeutickej a poradenskej funkcie aj sociálne diagnostickú funkciu. Indikujú naliehavé sociokultúrne problémy mladej generácie a produkujú potrebné informácie pre efektívne riešenie týchto problémov v juvenilnej politike štátnych i neštátnych organizácií. Budovanie informačných stredísk mládeže je inovačnou úlohou politiky vo vzťahu k mladej generácii, ktorá spolu s novou formou juvenilnej politiky umožňuje aj obnovu jej obsahu v záujme využitia ľudského potenciálu mládeže ako kapitálu mladosti v rozvoji európskych národov. Rada Európy preto založila Európsku nadáciu mládeže (European Youth Foundation), ktorá spolu s vyjasňovaním životnej perspektívy európskej mládeže organizuje celý rad programov rozvíjania jej sociokultúrnych aktivít.

Juvenilná politika musí vybudovaním účinných informačných systémov pre mládež a o mládeži a činnosťou informačných centier mladých zabezpečiť nerušený prístup mladých ľudí k najnovším spoločensky relevantným informáciám a permanentnou inováciou ich sociálneho vedomia pozitívne uzatvárať spätnú väzbu medzi tvorivým potenciálom mladej generácie a rozšírenou reprodukciou česko-slovenskej spoločnosti na prahu 21. storočia, v ktorom sa terajšia mladá generácia stane dospelou a rozhodujúcim účastníkom pohybu občianskej a politickej spoločnosti.

LITERATÚRA

1. WIENER, N.: Kybernetika a společnost. Nakladatelství ČSAV, Praha 1963, s. 39.
2. Tamtiež, s. 40.
3. GROSJEAN, E.: European Youth capital. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1990.
4. HAGOVSÁ, A., HAGOVSÝ, M., PROSTREDNÝ, I., RIMOCZYOVA, K.: Informačné centrum mladých. Projekt. Akademos Bratislava 1991.

Článok bol uverejnený v časopise Mládež a spoločnosť, 1991, č. 3, s. 13-20.

Prílohy

Slovník českých filozofů, Brno 1998

Jiří Suchý

6.8.1931 Plzeň

21.12.1992 Bratislava

Po maturite na reálnom gymnáziu v Plzni (1950) absolvoval (1954) filozofiu na FF UK v Prahe; 1954 PhDr. V tomto roku prišiel do Bratislavy (Vysoká škola pedagogická). V r. 1956-60 absolvoval aspirantské štúdium v Moskve (kandidátsku dizertáciu obhájil r. 1963). Od r. 1961 bol členom Katedry filozofie FF KU v Bratislave, kde sa roku 1967 habilitoval. Zúčastňoval sa na hegllovských kongresoch vo Viedni (1968), Varne (1973). V 60. rokoch sa publicisticky a prednáškovy uplatňoval v reformnom procese, čo si neskôr vynútilo jeho odchod z katedry (1975) do Výskumného ústavu životnej úrovne (VÚŽÚ). Po ťažkej chorobe (1980) sa r. 1983 vracia k vedeckej práci (vedúci vedecký pracovník na Ekonomickom ústave SAV, od r. 1989 na Prognostickom ústave SAV). Zúčastňoval sa na svetových sociologických kongresoch (Uppsala 1978, Madrid 1990), participoval na medzinárodných podujatiach k problematike mladej generácie.

Vplýval na heuristiku sociálneho myslenia na Slovensku inováciami v jeho pojmovom a kategoriálnom aparáte, oboznamoval s novými trendami vo filozofickom a sociologickom myslení. V obrodnom procese 60. rokov nastoľoval problém viacerých kľúčových kategórií historického materializmu (humanizmus, politika, moc, sloboda, násilie, revolúcia atď.). Z ich mimofilozofických dobových obsahov vyplynul jeho záujem o kategóriu ideológie, ktorej spracovanie problematizovalo u neho prijímanie reality vytvárajanej na jej základe a chápanie jej funkcií. Kritiku ideológie však spájal hlavne s obdobím a pojmom dogmatizmu v marxizme a tohto rámca sa pridržiaval aj v neskoršom období. Zdôrazňoval historickú relatívnosť sociálnych javov, teda aj ich poznávacích kategórií, potrebu empirického skúmania spoločenských zmien pri ich tvorbe. Jeho analýzy spoločenských procesov, rozptýlené v množstve štúdií a článkov, nachádzali v druhej polovici 60. rokov väčšiu odozvu medzi študentami než v textovej produkcii. Tieto jeho kognitívne iniciatívy nadobúdali však charakter určitého terminologického a formulačného experimentovania, a to aj vzhľadom na celkové spoločenské podmienky zotrvačnosti a pretrvávania celého kategoriálneho systému filozofie. Tendenciu ku všeobecnej sociológii, získanú ešte v reformnom období pri snahách o obrodu marxizmu, reálne napĺňa príchodom na VÚŽÚ. V tomto období spracoval množstvo analýz, expertíz a štúdií spôsobu života, jeho kvality, životnej úrovne, ľudských potenciálov a pod., napomáhal kooperácii rôznych pracovísk disponujúcich empirickými údajmi o nich. Ich prezentovanie reálne ukázalo stagnačné tendencie prejavujúce sa v našej spoločnosti. Určujúcim rámcom spoločenskej zmeny v jeho textoch ostávala idea reforiem. Aj v 80. rokoch poukazovaním na kategórie a teoretické iniciatívy v západnom sociálnom myslení napomáhal ich uvádzanie do myšlienkových a výrazových postupov u nás, požívajúc akýsi "figový list" (A. Kowalczyk) kritiky a ideologického boja. Základným rámcom mu však aj v tomto období zostávala prolongovaná dichotómia medzi marxistickým a buržoáznym myslením, spôsobom "ľudského života v kapitalistickej a socialistickej spoločnosti" a akcentovanie možností marxistickej teórie. Samostatne a trvalo sa zaoberal problémami mladej generácie rozpracovaním kategórií socializácie, personalizácie, individualizácie. Filozofiu v tejto dobe prednášal na Cyrilo-metodskej TF v Bratislave. Vypracoval viacero učebných textov, v ktorých obhajoval kultivačnú a kritickú funkciu filozofie.

Socialistický spôsob života (s F. Hronským), 1979. [Sb.] Die Gewalt der Aneignung der Zukunft, Akten des XIV. Intern. Congr. für Philosophie, 1969; Freiheit als Notwendigkeit des geschichtliches Geschehens, Hegel-Jahrbuch 1968-69; Socializační teorie a integrace věd o člověku, Aktuální otázky integrace věd o člověku, 1974; Syntetická štúdia o teórii socialistickeho spôsobu života, 1976; Dynamika rozvoja socialistickeho spôsobu života čs. mládeže, 1977; Socializace mládeže jako sociologická kategorie, Mládež ve společnosti, ed. A. Fázik, 1977; Dynamic Character of the Socialist Way of Living, 9th World Congress of Sociology, Uppsala 1978; Cultivation of the Way of Life of Young People, Youth Culture, Prague 1979; Reprodukčný

proces kultúry, *Kultúra a spoločnosť*, 1986; *Intensivierung der Ökonomik und Dynamisierung des Lebensstils, Soziologie und Sozialpolitik II*, Berlin 1988; *Sociology and societal Practice*, XII. World Congress of Sociology, Madrid 1990; *Sociálny, ľudský a duchovný rozvoj v dlhodobom vývine slovenskej spoločnosti, Ľudské a sociálne súvislosti dlhodobého rozvoja Slovenska*, 1990; *Vývoj životnej úrovne a rozvoj spôsobu života, Slovensko na prelome 3. tisícročia*, ed. J. Markuš, 1991; *The Shift of the Value of Work in Postmodern Culture, Work and Organizational Values*, 1992; *Sociálne problémy prechodu slovenskej spoločnosti na trhové ekonomiku, Demokracia, kultúra a identita v otvorenej spoločnosti*, 1992; *The democratization of Slovak Society and Value Orientations of Its Citizens, Language, Values and the Slovak Nation*, Washington 1994. [ČP] Heidegger a humanismus, *Nenásilnosť revolúcie a morálnosť násilia*, *Filozofia (F)* 1967; *Konflikt ideológií a ich zodpovednosť*, *Universitas Comeniana-Philosophica (UC-Ph)* 1967 až 1968; *Universalismus duchovní kulturní, Podstata násilia, Poslanie politiky*, (F) 1969; *Dejinnosť slobody*, (UC-Ph) 1970; *Historizmus u Hegla a Marxa*, (UC-Ph) 1975; *Socializácia mladej ženy (spoluautor)*, *Sociológia (S)* 1982; *Spôsob a kvalita života*, (S) 1983; *Životný štýl rodiny a sebarealizácia muža, Štruktúra spôsobu života a dynamika spoločenského rozvoja*, (S) 1984; *Dynamika sociálneho rozvoja a jeho prognózovanie*, *Ekonomický časopis (EČ)* 1985; *Dezinterpretácia životného procesu človeka v súčasnom buržoáznom sociálnom myslení*, (S) 1985; *Prognózovanie dlhodobých tendencií sociálneho rozvoja*, (EČ) 1986; *Dialektika sociálneho vedomia a sociálneho konania*, (F) 1986; *Sociálny rozvoj a sociálna prognostika*, (S) 1987; *Sociálna etika*, (F) 1989; *Subjektívne a objektívne možnosti rozvoja filozofie*, (F) 1990; *Prognózovanie a plánovanie sociálneho rozvoja*, (S) 1991; *Sociálne správanie a etický kvocient mladej osobnosti*, *Pedagogická revue* 1991; *Výskum budúcnosti a filozofia budúcnosti*, (F) 1992. [Před] H. Spencer, *Antológia z diel filozofov*, 1967; V. F. Asmus: *Marx a buržoázny historicizmus*, 1973; W. Dilthey: *Život a dejinné vedomie*, 1980. [Př] H. Spencer: *Základné princípy (výber)*, 1967; H. Spencer: *Základy sociologie (výber)*, 1967; G. Santayana: *Život rozumu (výber)*, 1969.

Vypracoval Ľudovít Turčan

Nekrológ

Doc. PhDr. Jiří Suchý, CSc.

6.8.1931 - 21.12.1992

Je to už viac ako desať rokov, čo sme sledovali jeho heroický zápas so smrťou. Mnohí z nás aj s čoraz nástojčivejšími výčitkami, že naše požiadavky na jeho účasť na mnohých projektoch prekračujú únosnú mieru. Každý pokus o vypustenie Jirku, ako sme ho volali v užšom kruhu priateľov, z odborných programov, či už len v oblasti sociológie mládeže alebo juvenilológie, stroskotal na zistení, že nám chýba jeho schopnosť vidieť veci, otázky a problémy mládeže v ich širších filozofických a politologických súvislostiach. Jednoducho to nešlo. Ale nielen preto. Bolo tu dôverné poznanie jeho životného postoja, spôsobu života, ktorý sa vedome spájal s čínorodosťou, potrebou kvalitnej informačnej potravy, satisfakcie z uznania vlastného prínosu do spoločného diela, ktoré vzbudzuje isté nádeje na zlepšenie situácie tejto society. Kráčal jednoducho v ústrety večnosti tak, ako to robia na Slovensku iba chlapi: so vzpriamenou hlavou a s ľudskou vitalitou, ktorú mu museli závidieť početní invalidi ducha.

Zomrel azda niekoľko dní pred tým, ako by si musel zodpovedať na otázku: som občan Českej alebo Slovenskej republiky? Narodil sa totiž v Plzni, kde aj ukončil gymnázium. V Prahe študoval na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity. Krátko pôsobil na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave, aby sa sem znovu vrátil už ako absolvent vedeckej aspirantúry na Filozofickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity. Prijala ho Filozofická fakulta UK, kde sa aj r. 1967 habilitoval na docenta v odbore filozofia. Ako to potvrdila rehabilitačná komisia FF UK roku 1975, musel odísť z fakulty na Výskumný ústav životnej úrovne. Tu sa intenzívne zúčastňoval na rozvíjaní koncepcie výskumu spôsobu života i v medzinárodnom kontexte. V januári 1980 vážne ochorel a od 1.1.1981 bol v úplnom invalidnom dôchodku. Intenzívna rekonvalescencia, spojená so širokou participáciou na najrozličnejších výskumných a osvetovo-vzdelávacích programoch, umožnila jeho návrat do práce na Ekonomickom ústave SAV. Ústav filozofie a sociológie SAV nenašiel dosť odvahy a ani neprejavil toľko úsilia, aby prekonal odpor tých, čo v bielej budove na Hlbokej o všetkých rozhodovali.

Napriek tomu ako člen redakčnej rady Sociológie, vedúci sekcie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV, člen najrozličnejších oponentských komisií a kolégií, medzirezortných výskumných tímov a pod. bol integrovanou veličinou v sociologickej obci. Jeho orientácia, akčný rádius prekračoval sociológiu. Natrvalo zostal verný filozofii. Práve tak ekonomickým vedám a prognostike, aj keď medziviedné bariéry v komunikácii ho tu permanentne sužovali. Mal veľmi blízko k problematike mládeže. Nielen vo výskume, ale aj v aplikácii jej poznatkov na tvorbu koncepcií štátnej politiky vo vzťahu k mládeži či rozvíjaní nových prvkov v mládežníckom hnutí. Napokon prevzal na seba aj úlohu predstaviteľa občianskeho združenia SlyICA, ktorého poslaním je skvalitňovať informačné služby pre mládež.

Nevyužil výsadu zrelých šesťdesiatnikov, ktorým Sociológia ponúka možnosť napísať syntetickú štúdiu o problematike, ktorú v sociologickom bádani najintenzívnejšie rozvíjali. Redakcia pripravuje preto do niektorého z čísiel Sociológie 1993 štúdiu z jeho pozostalosti s výberovou bibliografiou prác. Zhodnotenie jeho prínosu do rozvoja sociologického myslenia na Slovensku už bude úlohou mladších generácií sociológov.

Redakcia (L. Macháček)

Článok bol uverejnený v časopise Sociológia, 1992, č. 6, s. 544.

Výberová bibliografia J. Suchého k problematike mládeže

- SUCHÝ, J., 1972: Marxisticko-leninská koncepcia socializácie mládeže. Sociológia č. 5, s. 399-415.
SUCHÝ, J., 1974: Sociálny svet človeka A. Siráckeho. Sociológia č. 6, s. 570-574.
SUCHÝ, J., 1976: Úlohy a problémy socializácie mladej generácie. Sociológia č. 5, s. 413-424.
SUCHÝ, J., 1976: Dynamika rozvoja socialistického spôsobu života. Sociológia č. 6, s. 499-513.
SUCHÝ, J. - FIALA, M., 1976: Socialistický spôsob života v štátnom pláne výskumu v rokoch 5. a 6. päťročnice. Sociológia č. 6, s. 562-566.
SUCHÝ, J., 1978: Životné potreby a rozvoj socialistickej spoločnosti. Sociológia č. 3, s. 206-223.
SUCHÝ, J., 1979: Formovanie socialistického spôsobu života mladej generácie. Sociológia č. 1, s. 10-23.
SUCHÝ, J. - BEDNÁRIK, R., 1982: Socializácia mladej ženy. Sociológia č. 5, s. 509-520.
SUCHÝ, J., 1983: Spôsob a kvalita života. Sociológia č. 4, s. 342-357.
SUCHÝ, J., 1984: Štruktúra spôsobu života a dynamika spoločenského rozvoja. Sociológia č. 1, s. 62-69.
SUCHÝ, J., 1984: Životný štýl rodiny a sebaaktualizácia muža. Sociológia č. 5, s. 569-574.
SUCHÝ, J., 1985: Postavenie a životná perspektíva mládeže v socializme. Sociológia č. 2, s. 121-126.
SUCHÝ, J., 1985: Dezinterpretácia životného procesu človeka v súčasnom buržoáznom sociálnom myslení. Sociológia č. 3, s. 277-290.
SUCHÝ, J., 1985: Sociálny systém a sociálny rozvoj v socialistickej spoločnosti. Sociológia č. 4, s. 363-377.
SUCHÝ, J., 1986: Intenzifikácia ekonomiky a dynamizácia spôsobu života. Sociológia č. 1, s. 9-22.
SUCHÝ, J., 1986: Miesto a funkcia sociálnej prognózy v komplexnom spoločenskom prognózovaní. Sociológia č. 4, s. 441-454.
SUCHÝ, J., 1987: Sociálny rozvoj a sociálna prognostika. Sociológia č. 2, s. 141-150.
SUCHÝ, J., 1987: Sociológia a spoločenská prax. Sociológia č. 4, s. 371-380.
SUCHÝ, J., 1987: Spoločenská funkčnosť spôsobu života v rozvoji socializmu. Sociológia č. 6, s. 601-616.
SUCHÝ, J., 1987: Obraz ženy v premenách našej spoločnosti. Sociológia č. 6, s. 696-698.
SUCHÝ, J., 1988: Územné súvislosti zdokonaľovania socialistického spôsobu života. Sociológia č. 1, s. 29-44.
SUCHÝ, J., 1989: Socialistické hodnoty v živote mladej generácie. Sociológia č. 2, s. 175-192.
SUCHÝ, J., 1991: Prognózovanie a plánovanie sociálneho rozvoja. Sociológia č. 3, s. 173-187.
SUCHÝ, J., 1993: Identita osobnosti a vitalita národov. (In memoriam) Sociológia č. 4-5, s. 460-465.

INÉ ČASOPISY

- SUCHÝ, J., 1969: Mládež v modernej spoločnosti. Sociológia mládeže, s. 13-35.
SUCHÝ, J., 1990: Pohľad na budúcnosť mládeže. Mládež a spoločnosť, s. 3-6.
SUCHÝ, J., 1991: Juvenilná nezamestnanosť - sociálno-ekonomický problém súčasnosti. Mládež a spoločnosť č. 2, s. 4-8.
SUCHÝ, J., 1991: Juvenilná politika a informatizácia česko-slovenskej spoločnosti. Mládež a spoločnosť č. 3, s. 13-20.
SUCHÝ, J., 1992: Situácia mládeže v transformácii Slovenska. Mládež a spoločnosť č. 4, s. 8-14.
SUCHÝ, J. - MACHÁČEK, L., 1993: Mládež a mládežnícke organizácie na slovensku 1967-1970. Mládež a spoločnosť č. 1, s. 26-45.
SUCHÝ, J., 1991: Sociálne správanie a etický kvocient mladej osobnosti. Pedagogická revue č. 2.
SUCHÝ, J., 1992: Slovenská mládež a informatizácia spoločnosti, Pedagogická revue, č. 9.

Jiří Suchý
6.8.1931 Plzeň
21.12.1992 Bratislava

Vplýval na heuristiku sociálneho myslenia na Slovensku inováciami v jeho pojmovom a kategoriálnom aparáte, oboznamoval s novými trendami vo filozofickom a sociologickom myslení. V obrodnom procese 60. rokov nastoľoval problém viacerých kľúčových kategórií historického materializmu (humanizmus, politika, moc, sloboda, násilie, revolúcia atď.).

***

I keď sa o pokroku spoločnosti rozhoduje predovšetkým v dialektike jej podstatných imanentných procesov, predsa vstup mládeže do spoločenského života predstavuje významný akceleračný moment jej celkového vývinu. Už len to, že sa mladiství začleňujú do spoločnosti v podobe ucelených generačných vln, zjednotených spoločným vzdelaním, psychológiou, morálkou, spôsobom života i životnou skúsenosťou, prekračujúcimi zásluhou rastúcej cieľavedomosti výchovných vplyvov čoraz viac úroveň predchádzajúcich generácií, má ďalekosiahly vplyv na rozvoj daných štruktúr, mechanizmov a hodnôt spoločnosti. Konflikt generácií má v tomto zmysle nielen subjektívne, ale aj objektívne dimenzie, lebo sa stáva jedným z vplyvných protirečení urýchľujúcich vývin spoločnosti. Práve socializácia mládeže je jedným z takých aspektov tohto konfliktu, ktorý potvrdzuje, že jeho racionálne riešenie je nielen možné, ale že je to spoločný záujem všetkých generácií.

J. Suchý v roku 1968

Na vydanie tejto študijnej pomôcky sponzorsky prispela Rada SVS prostredníctvom sekcie mládeže SSS pri SAV a sekcie pedagogickej sociológie SPS pri SAV. Prof. L. Macháček a PhDr. L. Turčan pripravili túto publikáciu na Sociologickom ústave SAV v rámci Grantov VEGA (2/3009/23 - Občania SR v kontexte integrácie Slovenska do Európy a 2-1094/23 - Storočie slovenskej sociológie)

Názov: Generačný problém ako spoločný problém generácií

Zostavovateľ: Prof. Ladislav Macháček

Vydalo: SSS pri SAV sekcia mládeže a sekcia pedagogickej sociológie Slovenskej pedagogickej spoločnosti

Rok vydania: 2003

Počet strán: 40